

**Právnická fakulta Masarykovy univerzity
obor Právo
Katedra právní teorie**

Morální paniky jako materiální pramen práva

Diplomová práce

Hana Holubová

Brno 2018

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Morální paniky jako materiální pramen práva** zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Brně, dne 31. března 2018

.....
Hana Holubová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu doc. JUDr. Mgr. Martinovi Škopovi, Ph.D., za odborné vedení, dále mojí rodině: mému tatínkovi za nekonečnou toleranci a občasné snahy o morální podporu, dědečkovi za jeho lásku, statečnost a obětavost a mamince za to, že bez ní bych nikdy nebyla tím, kým jsem. Obrovský dík patří mým spřízněným duším, které mi dodávají odvahu k tomu, abych následovala svoje sny. Je mi obrovskou ctí, že můžu kráčet životem po Vašem boku. Děkuji.

Tuto diplomovou práci věnuji své babičce, která mi každý den dokazuje, že láska se dá vyjádřit i beze slov.

Abstrakt

Diplomová práce *Morální paniky jako materiální pramen práva* je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část ve dvou kapitolách představuje morální paniku, jak z hlediska jejích konstrukčních prvků, tak z hlediska jejího působení na různé sektory společnosti. Dále se zabývá problematikou materiálních pramenů práva a teoriemi vzniku morálních panik. Praktická část práce pojednává o zákonu č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí a analyzuje proces přijetí tohoto zákona, za účelem nalezení morální paniky.

Klíčová slova

Morální panika, Mods a Rockeři, materiální prameny práva, zákon č. 241/1922 Sb., nevěstince

Abstract

Diploma thesis *Moral Panics as Material Source of Law* is divided into two parts – theoretical and practical. Theoretical part in the first two chapters introduces moral panic both in terms of its elements and its effect on various segments of society. Furthermore, it deals with material sources of law and the three theories of origin of the moral panic. Practical part focuses on the Act No. 241/1922 Sb., which made the brothels illegal. The author will try to find out, if the reason for this ban was a presence of a moral panic.

Key words

Moral panic, Mods and Rockers, Material source of law, Act No. 241/1922 Sb., brothels

Obsah

Seznam obrázků	13
1 Úvod	15
<u>Část teoretická: Morální paniky jako materiální pramen práva</u>	17
2 Morální paniky	19
2.1 Hlavní znaky morální paniky	19
2.1.1 „Morální“ „panika“	20
2.1.2 Objekt morální paniky = lidový d'ábel	20
2.1.3 Deviace	22
2.1.4 Znepokojení	23
2.1.5 Nepřátelství	24
2.1.6 Konsensus	24
2.1.7 Disproporce	25
2.1.8 Přechodnost	25
2.1.9 Shrnutí	25
2.2 „Originální“ morální panika: případ Mods a Rokerů	26
2.2.1 Reakce tisku	29
2.2.2 Reakce veřejnosti	33
2.2.3 Reakce aktérů sociální kontroly	34
2.2.4 Reakce zákonodárců	35
3 Morální panika jako materiální pramen práva	37
3.1 Materiální prameny práva	37
3.2 Moc	38
3.3 Teoretické přístupy ke vzniku morální paniky	38
3.3.1 Úvodní výklad	38
3.3.2 Model elity	39
3.3.3 Model zájmových skupin	40
3.3.4 „Grassroots“ model	40
3.3.5 Závěr	41

3.4	Morální podnikatelé a morální křížové výpravy.....	42
3.4.1	Morální podnikatelé.....	42
3.4.2	Tvůrci pravidel a morální ‚křížové výpravy‘	42
<u>Část praktická: Případová studie</u>		44
4	Morální panika jako materiální pramen práva zákona o potírání pohlavních nemocí	46
4.1	Právní řád a prostituce.....	46
4.1.1	Současná právní úprava	46
4.1.2	Historické přístupy k regulaci prostituce	47
4.1.3	Abolicionismus.....	48
4.2	Zákon č. 241/1922 Sb. o potírání pohlavních nemocí	49
4.2.1	Struktura zákona	49
4.2.2	Zákonodárny proces	51
4.3	Diagnóza: Morální panika	53
4.3.1	Lidový d'ábel.....	54
4.3.2	Morální panika? – „Nevěstince“	54
4.3.3	Nevěstince v zákonodárném procesu	57
4.4	Efektivita zákona	60
5	Závěr	61
Použité zdroje		63
	Monografie	63
	Články.....	63
	Internetové zdroje.....	63
	Právní předpisy	65
	Zákony.....	65
	Mezinárodní smlouvy	65

Seznam obrázků

Obr. 1 Plážové nepokoje mezi Mods a Rockery na Whitsun Bank Holiday 1964.....	29
Obr. 2 Titulní strana deníku Daily Mirror z pondělí 30. března 1964	30
Obr. 3 Znárodnění původců morální paniky podle tří hlavních teorií vzniku	39

1 Úvod

Jen málo lidí si dělá starosti nad věcmi, které naši společnost opravdu ohrožují: chudoba, nerovné zacházení, rasismus, devastace naší planety vlivem našeho konzumního stylu života apod. Místo toho se znepokojujeme nad tím, že svět řídí ilumináti, veřejnoprávní televize nám vymývá mozky, jíme radioaktivní houby a naše ženy budou sloužit jako sexuální otrokyně uprchlíkům.¹ Pokud se všeobecně rozšířené obavy z nějakého určitého jevu vyšplhají do míry nepřiměřeně vysoké k potenciálu skutečného ohrožení, které nám hrozí, nazýváme tento jev morální panikou. Její intenzita se ještě zvýší, když do hry přibereme objekt morální paniky – „folk devil“, neboli lidového d'ábla, který ztělesňuje původce ohrožení našich hodnot a stává se veřejným nepřítelem.

Pokud se našim obavám chceme postavit, není nic jednoduššího než jejich původce přísněji trestat, nebo rovnou zakázat – udělat je nelegálními a postavit je mimo zákon; je tedy nutné změnit stávající zákon, nebo přijmout zákon nový. Pokud se tak nakonec stane, posloužila morální panika jako materiální pramen práva.

Téma morálních panik v roli materiálních pramenů práva nebylo dosud akademicky zpracováno, nicméně skoro v každé publikaci věnované morálním panikám nalezneme jejich spojitost s přijímáním nových, a změnou stávajících zákonů. Zdá se, že morální panika je fenoménem anglicky píšících sociologů a autorů vůbec, jelikož se jí nezabývá mnoho česky psaných pramenů, a knihy zabývající se morálními panikami nebyly ani do češtiny přeloženy.

Tato diplomová práce se zabývá morálními panikami v roli materiálních pramenů práva. Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část se zabývá teorií morálních panik a jejich rolí jako materiálních pramenů práva. První kapitola teoretické části popisuje morální paniky z hlediska jejich konstrukčních prvků a ukazuje případ morální paniky v praxi – popisuje morální paniku vzniklou z nepokojů mezi subkulturami mládeže v Británii 60. let a její důsledky v různých sektorech společnosti. Druhá kapitola teoretické části se zabývá morálními panikami v roli materiálních pramenů práva. Tato kapitola také představí tři nejrozšířenější teorie vzniku morálních panik, které kategorizují morální paniky podle toho, ve kterém sektoru společnosti vznikly. V neposlední řadě si představíme fenomén morálních podnikatelů a morálních křížových výprav, které budou hrát roli i v praktické části práce. Pramenem pro tuto část práce byla primárně literatura zabývající se morálními panikami, hlavním zdrojem se stala kniha *Folk Devils and Moral Panics* z pera sociologa a kriminologa Stanleyho Cohena.

V části praktické, ve které budu pátrat po případné morální panice, která mohla sloužit jako materiální pramen práva při tvorbě skutečného zákona, jsem pracovala

¹KOČÍ, Petr; ZLATKOVSKÝ, Michal. Žebříček českých neověřených článků: dezinformační texty mají nad pravdivými navrch [online]. *Český rozhlas*, 2016 [cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://interaktivni.rozhlas.cz/dezinformace/>

s hypotézou, která předem předpokládala, že morální panika byla skutečně přítomna a vzata v potaz při tvorbě konkrétního zákona. Praktická část tedy bude spočívat v pátrání po morální panice, která mohla být materiálním pramenem zákona č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí. Nebudeme se věnovat celému zákonu, pouze části rušící nevěstince, jelikož právě ta je platná dodnes.

Nevěstince a prostitutky v nich „pracující“ tvořily jen zlomek z veškerého počtu prostitutek – zákaz nevěstinců v kombinaci s nulovou regulací tzv. volné prostituce se jeví nelogicky. Zda byla důvodem pro tento krok morální panika, ověříme v praktické části práce.

Prameny pro tuto část se staly z větší části prameny dobové, dostupné díky jejich digitalizaci, klíčovou byla důvodová zpráva k zákonu a stenoprotokoly z jednání tehdejšího Národního shromáždění.

Dané téma mě zaujalo především díky jeho spojení se subkulturami 60. let a vůbec kvůli spojení s deviací, nebo „*outsiderstvím*“.

Jsem si vědoma toho, že v současnosti v České republice existují jiné morální paniky, které slouží jako materiální prameny práva, například otázky migrační krize a ústavního zákona o legálním nošení zbraní, tyto ale s radostí přenechávám budoucím badatelům.

Část teoretická: Morální paniky jako materiální pramen práva

*People try to put us d-down (Talkin' 'bout my generation)
Just because we get around (Talkin' 'bout my generation)
Things they do look awful c-c-cold (Talkin' 'bout my generation)
I hope I die before I get old (Talkin' 'bout my generation)*

- The Who – „My Generation“

2 Morální paniky

2.1 Hlavní znaky morální paniky

Panuje všeobecná shoda na tom, že morální panika je součástí lidské společnosti už od jejího vzniku. Je jakýmsi průvodním jevem v „nekonečném boji dobra se zlem“. Propuká, když „na určitý stav, událost, osobu nebo skupinu osob začíná být pohlíženo jako na ohrožení společenských hodnot a zájmů“. Tyto stavy, události, osoby či skupiny osob, které jsou tedy objektem morální paniky, jsou pak zbytkovou společností chápány jako deviantní, a v teorii morálních panik jsou označovány jako „folk devils“, neboli lidové d'áblové.

Důležitou roli v teorii morálních panik mají masová média, která lidové d'ábly „prezentují stylizovaným a stereotypním způsobem“. Následkem toho se ve společnosti zvedne vlna nevole; „na „morální barikády“ se staví novináři, kněží, politici a další „správně smýšlející lidé“; sociálně vlivní odborníci vyslovují své diagnózy a návrhy řešení situace.“

Morální panika většinou nemá dlouhého trvání: „někdy přechází a je, s výjimkou kolektivní paměti, zapomenuta; jindy má vážnější a trvalejší důsledky a může způsobit změny v právním řádu a sociální politice nebo dokonce ve způsobu, jakým společnost vnímá samu sebe.“²

Tento sociologický fenomén byl poprvé³ nazván morální panikou rodákem z Jihoafrické republiky, později britským sociologem a kriminologem Stanleyem Cohenem, který jej zpopularizoval ve studii *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers*, která poprvé⁴ vyšla v Británii roce 1972. Od té doby se problematikou morální paniky zabývalo nespočet (nejen) sociologů, a studie *Folk Devils and Moral Panics* se stala pro zkoumání morální paniky klíčovou. Cohen v ní podrobně popsal nepřiměřené reakce společnosti na nepokoje, které se odehrály v britském přímořském turistickém letovisku, městě Clacton, na Velikonoční neděli roku 1964. Další nepokoje, které se odehrály v následujících třech letech byly považovány za nepoměrně větší hrozbu pro společnost, než můžeme objektivně považovat za reálnou.

Morální panikou tedy označujeme jev, kdy se obava veřejnosti stane výrazně disproporční k hrozbě, která jí skutečně hrozí, nebo nehrozí vůbec⁵. To, že něco na-

² COHEN, Stanley. *Folk Devils and Moral Panics*. 3 ed. Abingdon, Oxon: Routledge, 2011, s. 1.

³ Pro naprostou korektnost dlužno dodat, že termín morální panika byl úplně poprvé použit v roce 1971 rovněž britským sociologem Jockem Youngem, ale zásluhy o jeho popularizaci se připisují Cohenovi.

⁴ Goode a Ben-Yehuda označují fakt, že Cohenova studie se dočkala tří vydání, jako něco naprosto ojedinělého ve sféře sociologických studií.

⁵ Jako nereálnou morální paniku můžeme (v roce 2018) označit např. strach z únosu mimozemšťany.

zveme morální panikou, neznamená že to, co ji odstartovalo, se vůbec nestalo, problém neexistuje a hrozba není reálná: pro vznik morální paniky je ale důležité splnit následující dvě kritéria: závažnost věci je uměle vyhocena⁶ - buď ve srovnání s objektivní skutečností, nebo ve srovnání s jinými závažnějšími problémy, které jsou opomenuty.⁷

Morální panika se vyznačuje svojí přechodností, jak náhle propuká, tak většinou náhle i končí. V následujících podkapitolách si uvedeme základní znaky morálních panik.

2.1.1 „Morální“ „panika“

V předmluvě ke třetímu vydání knihy *Folk Devils and Moral Panics* Stanley Cohen uznává, že slovo panika nebylo vybráno úplně vhodně: „Název je vybrán nešťastně, kvůli jeho konotacemi s iracionalitou a nekontrolovatelností. Také vyvolává dojem poblázněného davu, náchylného k vedení demagogy, a naopak ovládajícího ostatní podle vlastních pravidel.“⁸ Slovo panika bychom tedy měli vnímat částečně metaforicky.

Volek objasňuje, z jakého důvodu užíváme pro jev označení ‚morální‘: „Užití adjektiva morální indikuje, že nejde jen o jakési světské ohrožení v podobě klesajícího HDP, ale že je ohrožen sociální řád samotný či přesněji idealizované [...] vnímání některého z jeho pilířů.“⁹ Společnost tedy musí cítit jakési ohrožení své vlastní identity, ale zároveň musí vnímat, že toto ohrožení lze regulovat represí.

Cohen přirovnává průběh morální paniky k průběhu přírodní katastrofy – nachází paralelu v podobách reakce na ohrožující věc. Společné rysy morálních panik a přírodních katastrof nalezneme v následujících bodech: komunita, nebo alespoň její část musí být zasažena – její určitý segment musí být konfrontován se skutečným, nebo potenciálním nebezpečím. Nesmí chybět škody na majetku, nebo lidských životech.¹⁰

2.1.2 Objekt morální paniky = lidový ďábel

Co se stane příštím objektem morální paniky nelze předem předpovědět, může ji rozpoutat téměř *cokoli*¹¹. Objekty morálních panik buď existují ve společnosti latentně, v některých případech i dlouhá staletí, než se dostanou do popředí zájmu,

⁶ Například nepravdivým uváděním vyššího počtu obětí, vyšších částek způsobených škod, rozšíření jevu apod. než těch objektivně zjištěných.

⁷ COHEN, 2011, op. cit., s. vii.

⁸ COHEN, 2011, op. cit., s. xxxiii.

⁹ VOLEK, Jaromír. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. In: *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*, Sociální studia 5, 2000, s. 98.

¹⁰ COHEN, 2011, op. cit., s. 15-16.

¹¹ Goode a Ben-Yehuda uvádí například morální paniky, jejichž objektem byly určité druhy trestných činů, zneužívání dětí, pedofilní kněží, mimozemšťané, terorismus, znesvěcení vlajky, cizinci žijící ilegálně na území určitého státu, kokain, Extáze, komiksy, obchod s bílým masem apod.

nebo vyvstávají najednou - se stále se zrychlujícími společenskými změnami v post-moderní společnosti. Thompson označuje¹² dnešní dobu za dobu morálních panik – pozornost společnosti se přesouvá od jedné morální paniky ke druhé, a paniky se často překrývají.

Cohen vyjmenovává 7 skupin, do kterých objekty morální paniky zpravidla patří¹³:

1. *Mladí násilničtí muži původem z pracující třídy;*
2. *Násilí ve školách: šikana a školní masakry;*
3. *Drogy: Užívané „špatnými“ lidmi na „špatných“ místech;*
4. *Násilí páchané na dětech, satanistické rituály, pedofilové;*
5. *Sex, násilí a obviňování médií;*
6. *Podvodníci neoprávněně pobírající sociální dávky a svobodné matky;*
7. *Uprchlíci a žadatelé o azyl.¹⁴*

Z tohoto výčtu, který se vztahuje ke kontextu společnosti Velké Británie v době, kdy Cohen psal předmluvu ke třetímu vydání knihy *Folk Devils and Moral Panics* (rok 2002), můžeme vyvodit další znak morální paniky: lokální omezení společenským kontextem. Zatímco některé morální paniky z tohoto výčtu známe i v České republice (s přihlédnutím k roku 2018 obzvláště morální paniku uvedenou pod číslem 7.), jiné jsou naší společnosti cizí¹⁵.

Lidový d'ábel je nepřitelem normálnosti, je to deviant, který ohrožuje status quo. Je zodpovědný za ohrožování toho, co akceptujeme jako běžné. Je to personifikovaný objekt morální paniky. „Nedeviantní“ část společnosti, která brání status quo, nalezne původce svého ohrožení, a zaujme k němu krajně negativní postoj – lidoví d'ábelové jsou demonizováni.

Poté, co média upozorní na takového ohrožovatele statu quo, a začnou jej stereotypizovaně zobrazovat, proces zrodu lidového d'ábla je dokončen. „*Od té chvíle se*

¹² THOMPSON, Kenneth. *Moral Panics*. 1 ed. London: Routledge, 1998, s. 1.

¹³ Critcher (2008) In: GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, s. 35 zmiňuje 7 jiných skupin: AIDS, týrání dětí, užívání drog, imigrace, zobrazování násilí v médiích, pouliční násilí, devianti z řad mládeže.

¹⁴ COHEN, 2011, op. cit., s. viii – xxvi.

¹⁵ Například morální panika týkající se svobodných matek, která v Británii propukla v 80. a na počátku 90. let minulého století. Ta spočívala v tom, že se předpokládalo, že mladé nezaměstnané svobodné dívky si pořizují potomky pouze za účelem možnosti pobírat sociální dávky a tímto způsobem parazitovat na systému. Panika vyústila v kampaň konzervativních politiků s názvem „*Back to Basics*“ která mimo jiné vyzdvihovala model tradiční nukleární rodiny.

všechny zmínky o lidovém d'áblu odvíjejí od jeho hlavních a výlučně negativních vlastností, kvůli kterým je označen za deviantního, a je stigmatizován.¹⁶

Všechny morální paniky pak mají za cíl lidového d'ábla co nejdříve zneškodnit, aby dále nepáchal škody na společnosti, nebo aby se škody co napáchá, ještě více nezhoršovaly:

„Stav, který vyvolává veřejnou obavu v takové míře, musí mít nějaké médium, zodpovědné za jeho vznik a trvání. Takové zlo nevzniká náhodou ani bezdůvodně; musí existovat okruh zlých jedinců, kteří se intenzivně snaží podkopat společnost a zničit její podobu takovou, jak ji známe. Stručně řečeno, lidové d'áblové jsou devianti, jejich jednání podkopává morální řád a poškozuje společnost; jsou sobečtí a zlí; musí být zastaveni a jejich jednání neutralizována. Pouze velké úsilí nám umožní vrátit se k normálu.“¹⁷

Klíčovou vlastností objektu morální paniky neboli lidového d'ábla, je deviace – bez deviace nemáme lidového d'ábla, a bez lidového d'ábla nemáme morální paniku.

2.1.3 Deviace

Každá sociální skupina si vytvoří pravidla a určitými způsoby se pokouší o jejich vynucení. Tato společenská pravidla klasifikují určité situace a způsoby toho, jakým způsobem se v nich člověk zachová, jako správné a jiné jako špatné. Člověk, který se zachová rozdílně, než se od něj očekává, je považován za devianta.

„Jako deviantní bývá označováno takové chování jednotlivců, skupin i objektů, které se odchyluje od sociálních norem. Každou formu deviantního chování můžeme chápat jako tlak na normativní strukturu, test jejich limitů, „analýzu“ jejich významů, jako výzvu její legitimitě i legitimitě.“¹⁸

Deviace je pojem naprosto relativní: co jeden člověk vnímá jako deviantní, jiný člověk může vnímat jako naprosto běžné. Též osoba, která je za devianta označena, nemusí sebe samotného vnímat jako devianta, ale jako deviantní může vnímat pravidla, na základě kterých je klasifikován. Kromě společenských norem tu hraje roli též časový a místní faktor. V odlišném prostředí a čase, můžeme také říci i v jiné kultuře, se náhledy na to, co je deviantní mění.¹⁹

¹⁶ GOODE, Erich; BEN-YEHUDA, Nachman. *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. 2 ed. Chichester: Wiley-Blackwell, 2009, s. 27-28.

¹⁷ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 28.

¹⁸ VOLEK, 2000, op. cit., s. 101.

¹⁹ Goode a Ben-Yehuda zde uvádějí případ kohoutích zápasů – zatímco v Jižní Americe se na ně pohlíží jako na přirozenou součást tamní kultury, Severoameričané je obvykle vnímají jako nepřijatelné.

Vidíme tu další společné znaky s morální panikou, která funguje obdobně – morální paniky se často rozpoutávají v určitých sektorech společnosti, málokdy rozpoutají reakce v celé společnosti. To, co určitý jedinec vnímá jako morální paniku – jako triviální případ uvedu například Chemtrails, nebo škodlivost mikrovlnné trouby – jiný jedinec jako morální paniku vůbec nevnímá.

Deviace, byť i v podobě např. odlišného stylu oblékání je vnímána jako něco, na co je třeba upozorňovat, a k čemu je třeba zastat negativní postoj. Deviant, nebo skupina deviantů jsou segregováni od většinové společnosti, a následně ve své odlišnosti ještě „přitvrdí“ - mohou následovat střety s většinovou společností. Incidenty se mohou opakovat, případně stupňovat v intenzitě, což vyústí v další reakce ze strany konformistů; koloběh se stále opakuje.²⁰

Pět nejdůležitějších elementů morální paniky sestavili Goode a Ben-Yehuda; jsou jimi:

2.1.4 Znepokojení

Prvním kritériem je zvýšená míra znepokojení nad deviantním chováním určité skupiny osob. Znepokojení lidé si uvědomují, že následky určitého konkrétního nepřijatelného chování mohou vyústit ve společenskou změnu, které dle jejich názoru nebudou společnosti prospěšné. Znepokojení je často zvyšováno médii, která jej rozdmýchávají a udržují v potřebné míře.

Znepokojení by mělo být empiricky měřitelné tím, jak se projevuje ve společnosti např. v průzkumech veřejného mínění, nebo v tom, kolik prostoru v médiích lidové d'áblové dostávají; důsledky jsou viditelné i v podobě návrhů zákonů, které by si s nežádoucím jevem měly poradit; zvýšenou mírou perzekuce původců znepokojení ze strany policejních orgánů a soudů apod. O reálnosti a míře znepokojení se často debatuje, vznikají konflikty mezi různými názorovými proudy atd. V některých případech morálních panik jsou hlasy oponující šířitelům paniky silné a organizované, v jiných roztržštěné a slabé.²¹

„Znepokojení společnosti se ne vždy projevuje ve formě strachu; ačkoli znepokojení a strach mají nejméně jednu věc společnou – oba pocity jsou těmi, kteří je právě cítí, považovány za odůvodněnou reakci na to, na co je pohlíženo jako na hrozbu.“²²

Součástí znepokojení je predikce – pokud se co nejdříve s problémem „něco neudělá“, je nevyhnutelné, že se bude opakovat; a sensibilizace – veřejnost je vnímavější k věcem a jevům, které by za normálních okolností přešla bez povšimnutí.²³

²⁰ COHEN, 2011, op. cit., s. 12.

²¹ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 37.

²² GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 37.

²³ COHEN, 2011, op. cit., s. 80-81.

2.1.5 Nepřátelství

Druhým kritériem je náhle zvýšená míra nepřátelství k osobám vnímaným jako ohrožení společnosti. Tyto osoby = lidové d'áblové, jsou společností vnímány jako nepřátelé řádu. Společnost se rozděluje na „my“ a „oni“, přičemž „oni“ mají takové vlastnosti, které nám jsou úplně cizí, protože nejen nejsou v souladu s našimi hodnotami, ale také by ve společnosti neměly vůbec existovat.

Definice Stanleyho Cohena nám říká, že při morální panice *„na určitý stav, událost, osobu nebo skupinu osob začíná být pohlíženo jako na ohrožení společenských hodnot a zájmů“* – na tomto místě můžeme definici zpřesnit – nejprve je nutno nalézt původce stavu ohrožení, lidového d'ábla, dále na něj přitáhnout pozornost co nejširší společnosti (většinou prostřednictvím médií), která se proti němu následně vymezí a označí jej za něco, co by mělo být eliminováno.²⁴

Jaromír Volek poukazuje na roli médií v procesu vymezování se proti lidovým d'áblům: *„Na [...] procesu „vymezování“ sociálně nepřijatelného chování se významně podílejí, ať už vědomě či nevědomě, masová média. Tím, že spoludefinují morální kontury společnosti a posouvají tak veřejnou percepci hranic morálky, otevírají současně i prostor k symbolickému vylučování deviantních projevů. Média tak zostřují naši citlivost vůči ohrožení řádu a stability.“*²⁵

Doprovodným jevem nepřátelství je symbolizace. Při symbolizaci se spoléhá na symbolickou stránku jazyka. Neutrální, běžné slovo může symbolizovat komplexní jevy – říkáme například že se něco odehrálo „po jedenáctém září“ – v tomto případě se slova stala symbolem. Cohen tento jev popisuje na případě Mods: *„slovo (Mod) se stává symbolem určité vlastnosti (delikvent, deviantní); objekty (účes, styl oblékání) jsou přiřazeny jako symboly tohoto slova – následně se samotné objekty stávají symbolickými pro vlastnost (a rozpoutávají negativní emoce pojící se se statusem delikventa).“*²⁶

2.1.6 Konsensus

Třetím kritériem existence morální paniky je konsensus neboli rozšířený souhlas nad tím, že ve společnosti je přítomna hrozba, se kterou je potřeba něco udělat. Není třeba konsensu napříč celou společností, stačí určitý segment společnosti, která je přesvědčena o tom, že hrozba je skutečná, vážná, a je způsobena konkrétním nepřítelem a jeho chováním.

Morální paniky existují v různých velikostech, některé pociťuje většina společnosti na určitém místě a v určitém čase, některé znepokojují jen některé, byť i malé segmenty společnosti - tím jsou myšleny morální paniky, které propukají na regionální, nebo lokální úrovni, v určitých kruzích společnosti apod.

²⁴ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 38.

²⁵ VOLEK, 2000, op. cit., s. 102.

²⁶ COHEN, 2011, op. cit., s. 36-37.

Pokud ale hrozbu cítí jen několik jedinců, kteří netvoří žádné bližší společenství, nejedná se o morální paniku (morální panika je společenský fenomén), jelikož zde chybí kritérium konsensu společnosti, její části, nebo alespoň nějaké určité komunity²⁷²⁸.

2.1.7 Disproporce²⁹

Předposlední, čtvrtou podmínkou je nerovnováha neboli disproporce mezi reálnou hrozbou a obavami společnosti. Důležitou roli ve vytváření a udržování této nerovnováhy mají média, což si ukážeme v další části diplomové práce.

Míra znepokojení společnosti je při morální panice nepoměrně větší, než by byla ve srovnatelném, nebo stejném případě, ve kterém by panika nebyla přítomna. Znepokojení při morální panice je zároveň větší než znepokojení ze závažnějších hrozeb, které se mohou dít ve stejnou dobu, ale nespustily morální paniku.³⁰

2.1.8 Přejednost

Posledním znakem morální paniky je podle Goodeho a Ben-Yehudy přejednost. Morální paniky vznikají náhle (i když jejich objekty mohly ve společnosti latentně existovat dlouhou dobu) a stejně náhle zanikají.

Některé morální paniky beze stopy zaniknou, aniž by měly nějaký dopad na společnost, nebo společenské zřízení, některé morální paniky ale vyústí ve společenské změny v podobě např. legislativních změn, změn sociálních norem, mohou být impulzem k zakládání nejrůznějších hnutí atd.³¹

2.1.9 Shrnutí

V této podkapitole jsme představili morální paniku. Jednoduše řečeno, morální panika vzniká, když většinová, konformní společnost cítí ohrožení svých hodnot a

²⁷ Goode a Ben-Yehuda zde uvádějí jako příklad teorie o stvoření světa. Ve Spojených státech amerických je asi 45 % obyvatel, kteří věří v evoluci a přibližně stejný počet, který věří v teorii kreacionismu. Každá ze stran vidí interpretaci stvoření světa té druhé strany jako problém – neexistuje tedy celospolečenský konsensus, ten ale panuje v každé ze dvou skupin. (GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 39.)

²⁸ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 38-39.

²⁹ Proti disproporcii jako znaku morální paniky se vznesla vlna kritiky. Goode a Ben-Yehuda se vypořádávají s kritikou, kteří namítali, že disproporce je v koncepci morální paniky bezvýznamná, jelikož není měřitelná, takto: „*Pouze znalostí empirické povahy dané hrozby dokážeme určit míru disproporce. [...] Pokud nemůžeme určit nepoměr, nemůžeme usoudit, že daná epizoda strachu nebo obav představuje případ morální paniky. Je pravda, že naše znalosti o hmotném světě nejsou nikdy definitivní, nikdy absolutně jisté [...]. Přesto může v některých případech stačit, že cítíme že to, co říkáme, je správné.*“ (GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 41)

³⁰ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 40-41.

³¹ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 41-43.

svého řádu ze strany určité minority, která je považována za deviantní. Společnost má tendenci toto ohrožení, které je často zveličováno, eliminovat – „něco se proti tomu musí udělat, a musí se to udělat co nejdřív, jinak čelíme katastrofálním následkům“³². Na základě společného konsensu o nutnosti rychlého zásahu, který zabrání dalšímu „páchání zla“ se tedy spojí k potlačení lidového d'ábla. Morální panika postupem času buď zmizí beze stopy, nebo vyústí ve změnu norem, ať už právních, nebo společenských.

2.2 „Originální“³³ morální panika: případ Mods a Rokerů

V prvních desetiletích následujících po druhé světové válce byly nejčastěji za původce morálních panik v Británii označovány subkultury mládeže. Šlo o subkultury jako *Teddy Boys*, *Mods*, *Rockers*, *Hells Angels*, *skinheads* a *hippies*.

Dvě pro nás stěžejní subkultury, Mods a Rockery, můžeme charakterizovat následovně:

- (1) Subkultura rockerů má svůj původ ve Spojených státech amerických, kde vznikla v 50. letech vlivem Rock'n'Rollu. Do Británie dorazila o několik let později. Typického britského rockera si můžeme představit jako motorkáře v kožené bundě, s „ohrnutými džínami, které odhalovaly vysoké kožené motorkářské boty.“³⁴ Většina rockerů si zdobila bundy nej-různějšími odznaky, nášivkami, nebo malováním – nejčastěji lebky a jiné symboly, které měly nahánět strach; ale fantazii se meze nekladly.³⁵
- (2) Mods (zkratka pro *Modernists*) mají své kořeny v jazzu a v americké kultuře. Americký jazzman Miles Davis roku 1949 s vydáním své desky *Birth of Cool* odstartoval novou, více experimentální, etapu jazzu, které se začalo říkat *Modern Jazz* – hudebníci se ve svém způsobu odívání inspirovali studenty prestižních amerických univerzit – dobře ušitý oblek s kravatou byla jejich ‚uniforma‘. Mladí Britové se oblékáním jazzmanů inspirovali, a do své inspirace zařadili i Hollywoodské hvězdy, jako byli Cary Grant, nebo Montgomery Clift. Stejnou mírou je ovlivnil i film *Prázdniny v Římě*, ve kterém se Audrey Hepburnová a Gregory Peck prohánějí římskými ulicemi na skútru italské značky *Vespa*. Dalšími zdroji inspirace byly francouzské („Nová vlna“) a italské filmy. Typický Mod tedy poslouchal kapely jako *The Who*, nebo *The Beatles*, byl oděn v dobře střiženém saku, polobotkách, a jezdil na skútru italské značky *Vespa*.

³² GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 35.

³³ Originální v tomto kontextu označuje první jev morální panikou nazvaný. Jako historicky první morální paniku autoři označují středověkou morální paniku známou jako Čarodějnické procesy.

³⁴ BADDELEY, Gavin. *Street Culture 50 Years of Subculture Style*. 1 ed. London: Plexus Publishing Limited, 2015. s. 28

³⁵ BADDELEY, 2015, op. cit., s. 18-32

Mladí Mods se snažili zpřetrhat vazby na tradice svých rodičů a pod vlivem inspirace z celého světa pátrali po své vlastní identitě.³⁶

Většinová společnost Mods i Rokerům připisovala deviantní chování: členové těchto subkultur dle ní brali drogy, často se uchýlovali k násilí, účastnili se politických protestů apod. Oblékali se netradičně a definovali se tím, že se vymezovali proti generaci svých rodičů a prarodičů. Společnost tedy ze členů subkultur, kteří ohrožovali status quo většiny, udělala model toho, čím by žádný řádný občan neměl být = lidové d'ábly.

Klíčovými pro označení těchto subkultur za lidové d'ábly, se staly série nepokojů v britských pobřežních městech mezi lety 1964 a 1966, ačkoli morální panika, v níž byli lidovými d'ábly Rokeři, vznikla ve Spojených státech amerických již v roce 1947³⁷.

Proč stáli Mods a Rokeři proti sobě není dostatečně jasné. Baddeley se na tuto otázku zeptal Rockera Petera Walshe, který odpověděl: „*Mods byli na jedné straně, my jsme byli na druhé, a na ničem jiném nezáleželo. Mods byli naši přirození nepřátelé,*

³⁶ BADDELEY, 2015, op. cit., s. 33-50.

³⁷ Její průběh má mnoho společných rysů s panikou vzniklou v Británii na počátku 60. let: Vše odstartoval sraz motorkářů konaný první víkend v červnu 1947 v klidném kalifornském městečku Hollister. „*Byl to víkend, ve kterém se ježdění na motocyklu změnilo z neškodného koníčku na něco temného a rozvratného – z motocyklu, jako dopravního prostředku se stal symbol anarchie a rebelství.*“ Tento sraz byl organizován *American Motorcycle Association* (dále AMA). Přitáhl pozornost asi 4000 motorkářů, o mnoho více než se očekávalo, a policie v Hollisteru, která čítala pouze 7 špatně vybavených strážníků si logicky nedokázala poradit s nastalou situací, když se mezi opilými motorkáři začaly objevovat první výtržnosti. Častým bylo házení lahví, vandalismus a nelegální závody v ulicích. Druhý den, v neděli, byli tamní policisté posíleni 40 členy dálniční policie a získali nad nepokoji kontrolu. Asi 50 lidí muselo být ošetřeno v nemocnicích – jednalo se výlučně o motorkáře – a dalších asi 50 lidí bylo zatčeno, především za dopravní přestupky, rušení klidu nebo za odhalování na veřejnosti. Obyvatelé Hollisteru vnímali tento víkend velmi negativně, ale někteří místní obchodníci za víkend utržili i \$50,000. Nebýt toho, že mezi návštěvníky byl i fotograf z tisku, Barney Peterson, o incidentu by se pravděpodobně zmiňoval jen lokální tisk. Peterson na místo dorazil příliš pozdě na to, aby zachytil nějaký incident. Inscenoval tedy fotografii, kdy posadil opilého přihlížejícího na motocykl, dal mu do rukou dvě pivní lahve a další prázdné lahve naaranžoval okolo motocyklu (fotografii viz zde: https://1.bp.blogspot.com/-AVLjn_DglSc/V57EzDTNb9I/AAAAAAAAA86E/K42iMrCe_CY/s1600/LIFE-072147-031.jpg). Tehdy nejčtenější týdeník, časopis *Life* fotografií otiskl s popiskem, který vzbuzoval představu toho, že 4000 opilých motorkářů zdecimovalo Hollister, a Amerika získala nového lidového d'ábla. *AMA* se od jednání motorkářů distancovala a vydala prohlášení, ve kterém tvrdila, že naprostá většina motorkářů jsou řádní občané, kteří dodržují zákony a pouze jedno procento z nich jsou devianti. Mnoho motorkářů se následkem toho začalo stylizovat jako '1%ers'. (BADDELEY, 2015, op. cit., s. 20-22)

*a my byli jejich. Z jakého důvodu, nevím. Byl to námi přijímaný systém, náš etický kodex. Žili a dýchali jsme jen pro něj.*³⁸ Obecně vzato, můžeme nepřátelství mezi Mods a Rockery přičíst jejich odlišnému životnímu stylu – každá subkultura vyznávala jiné hodnoty: tradiční Rockeři – motorkáři z pracující třídy a Mods, kteří vyznávali modernitu, jezdili na skútrech a pocházeli ze střední třídy.³⁹

Fenomén pouličního násilí mezi Mods a Rockery se odehrál v podobě série nepokojů, v britských pobřežních městech mezi lety 1964 a 1966.

Stanley Cohen popisuje první, a pro jeho studii nejdůležitější událost z Velikonoční neděle roku 1964 takto:

„Velikonoce roku 1964 byly horší než obvykle. Byla zima a deštivo a Velikonoční neděle byla nejchladnější za posledních 80 let. Prodavači v obchodech a majitelé stánků byli znepokojeni nízkými tržbami a mládež se nudila. Mezi mladými se rozšířila fáma, že kavárníci a barmani odmítli některým z nich podat alkohol. Pár skupinek se začalo na ulicích rvát a házet po sobě kameny. Skupiny Mods a Rokerů, které se od sebe lišily stylem oblékání a životním stylem – rozdělení v té době nebylo ještě plně dokončeno – se od sebe začaly oddělovat. Ti, kteří měli motorky a skútry, jezdili sem tam po ulicích, bylo rozbito pár oken, bylo zničeno několik plážových chat a jeden mladík vystřelil do vzduchu ze startovací pistole.⁴⁰“

Škody se nakonec vyšplhaly do výše několika set liber (uvádí se částka asi 500 liber, v přepočtu na dnešní libru by se jednalo o £9,826.09⁴¹). Policie zatkla více než sto lidí za prohřešky jako násilné chování, nebo útoky na veřejné činitele. Média o incidentu informovala jako kdyby se jednalo o zvláště závažný skutek. Stanley Cohen zmapoval reakci na tyto nepokoje ve čtyřech segmentech společnosti, které podle něj morální paniku vnímají, nebo rozpoutávají: v segmentu tisku, veřejnosti, aktérů sociální kontroly a zákonodárců.

³⁸ BADDELEY, 2015, op. cit., s. 30 – 31.

³⁹ Jakýsi boj mezi Mods a Rockery probíhal i na čistě symbolické rovině – Rockeři často užívali na „ozdobu“ nacistický symbol železného kříže (ačkoli Baddeley vylučuje jejich náklonnost k fašismu), a Mods červeno modro bílý kulatý emblém Britského letectva RAF. Obě subkultury tak obrazně sváděly bitvu o Británii.

⁴⁰ COHEN, 2011, op. cit., s. 23.

⁴¹ Zdrojem pro tento výpočet byl online převodník, viz <http://www.in2013dollars.com/1964-GBP-in-2018?amount=500>

Obr. 1 Plážové nepokoje mezi Mods a Rockery na *Whitsun Bank Holiday*⁴² 1964.⁴³

2.2.1 Reakce tisku

Morální paniky existovaly dávno předtím, než existovala masová média, a to již od počátků samotné organizované společnosti. V minulosti se morální paniky ve společnosti šířily prostřednictvím nejrůznějších fám, klepů a legend. Dokonce i v dnešní době se mnoho morálních panik šíří hlavně ústně, a ne prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků. Média jsou však obvykle katalyzátorem morálních panik, Cohen jim dokonce připisuje nejdůležitější roli v tvorbě morálních panik, jelikož jsou prostředkem, jehož obsah často ke vzniku morálních panik výraznou měrou přispívá; média jsou nejúčinnějším prostředkem, kterým se šíří rozhořčení nad danou hrozbou, protože na rozdíl od ústního šíření informací se informace šířené médií dostanou k širokému publiku za krátkou dobu.⁴⁴

Cohen byl znepokojen způsobem, jakým byla událost prezentována tiskem, neboť reakce veřejnosti probíhají často právě na základě toho, jak skutečnost média interpretují: „*lidé se stávají pobouřenými nebo rozzlobenými, formulují teorie a plány, pronášejí projevy, píšou dopisy do novin.*“⁴⁵

Všechny britské noviny, které vycházely celostátně, se ve svém pondělním vydání věnovaly nepokojům v Clactonu. Novinové titulky zněly následovně: *'Day of*

⁴² Svatodušní svátky.

⁴³ Zdroj obrázku: <https://www.telegraph.co.uk/news/picturegalleries/uknews/10858057/In-pictures-The-fiftieth-anniversary-of-the-mods-and-rockers-bank-holiday-riots.html>

⁴⁴ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 106.

⁴⁵ COHEN, 2011, op. cit., s. 24.

Terror by Scooter Groups' (Daily Telegraph), 'Youngsters Beat Up Town; Leather Jacket Arrests' (Daily Express), 'Wild Ones Invade Seaside - 97 Arrests' (Daily Mirror).⁴⁶

Média se incidentům věnovala i příští dny se stejnou intenzitou, mimo jiné vy- bízela Ministra vnitra k vyřešení problému. Otiskovala názory odborníků na krimi- nalitu mládeže, a začaly se objevovat i rozhovory s Mods a Rockery. Britská média přiřkla událostem obrovskou důležitost, následkem čehož se zprávy o nich objevily v tisku ve Spojených státech, Kanadě, Austrálii i Evropě.

Nepokoje mladých a vandalismus byly ústředním tématem Britského tisku ještě následující 3 roky. Každý další případ nepokoju odstartoval další mediální sen- zaci a smršť článků, které stále opakovaly stejná fakta, i za cenu toho, že byla ne- pravdivá.

Obr. 2 Titulní strana deníku Daily Mirror z pondělí 30. března 1964⁴⁷

Zprávy o nepokojích britské mládeže mezi lety 1964 a 1967 byly jakoby sesta- vené podle stereotypické šablony – sestávaly z několika hlavních elementů, které

⁴⁶ COHEN, 2011, op. cit., s. 24.

⁴⁷ Zdroj obrázku: <http://www.bbc.co.uk/staticar- chive/ff546fb1d437fdca3e5ba1e029ceb0333f95da23.jpg>

jakoby se ani neobměňovaly, a každá nová zpráva popisující nepokoje mohla být sestavena jen pomocí této šablony – toto je znakem prezentace *stylizovaným a stereotypním způsobem*,⁴⁸ která je jedním ze znaků morální paniky. V novinových reportážích o incidentech, které se odehrály v letech 1965 a 1966 byly užity stále stejné výrazové prostředky – Stanley Cohen následně sestavil jakousi šablonu univerzální reportáže sestavenou z typického obsahu reportáží, které o nepokojích Mods a Rokerů informovaly:

„Gangy (1) Mods a Rokerů (2) z londýnských předměstí (3) na motocyklech a skútrech (4) obsadili několik pobřežních resortů. Jednalo se o bohaté (5) mladé lidi ze všech vrstev společnosti (6). Přišli s úmyslem způsobit problémy (7) tím, že se chovali agresivně (8) k jiným návštěvníkům resortů, místním obyvatelům a policii. Útočili na nevinné turisty a zničili mnoho veřejného majetku. Náhrada těchto škod stojí resorty velké sumy peněz a hrozí jim další ušlý zisk kvůli odlivu potenciálních zákazníků (9), kteří se jim kvůli strachu z dalších nepokojů vyhýbají.“⁴⁹

Skutečnost byla ale jiná:

- (1) Mládež se nesdružovala do gangů, všichni zúčastnění byli spíše članky velmi volných nijak nestrukturovaných skupin.
- (2) Při prvních nepokojích rozdělení na Mods a Rockery ještě nebylo úplné. Například v Clactonu se bitky odehrávaly mezi Londýňany a místní mládeží.
- (3) Většina lidí taktéž nepocházela z londýnských předměstí, ale jednalo se většinou o místní obyvatele, nebo žili poblíž „napadených“ pobřežních měst a vesnic. Cohen uvádí, že z 54 zatčených v Hastings, v srpnu 1964, žilo 20 poblíž Londýna, ostatní pocházeli z různých jiných částí Británie.
- (4) Naprostá většina účastníků rovněž nepoužívala skútry ani motocykly, ale na pobřeží dojížděla vlaky, autobusy, nebo stopem.
- (5) Bylo rovněž zjištěno, že se nejednalo o bohatou mládež, většinou pocházela z velmi skromných poměrů.

⁴⁸ Cohen uvádí jako důležitý případ stylizovaného a stereotypního způsobu zpravodajství, příběh mladíka s šekem na 75 liber: Mnoho novinových zpráv uvádělo, že mladík, kterému byla ve městě Margate udělena pokuta 75 liber, ji chtěl zaplatit šekem. To sice byla pravda, ale jen velmi málo z nich uvedlo vyjádření tohoto mladíka, které poskytl o 3 dny později. Řekl, že nemá ani 75 liber, ani účet v bance, a v životě nepodepsal šek – to co řekl byla pouze nadsázka. Ještě v roce 1968 se ale nepravdivý příběh s šekem na 75 liber znovu a znovu objevoval v médiích. (COHEN, 2011, op. cit., s. 28.)

⁴⁹ COHEN, 2011, op. cit., s. 29-30.

- (6) Ze zkoumání indicií jako jsou přízvuk, nebo místo bydliště, Cohen odvodil, že naprostá většina účastníků nepokojů pocházela z pracující třídy a živila se manuální prací. Z 24 pokutovaných v Clactonu, jich 23 ukončilo vzdělání v 15 letech.
- (7) Podle tisku přijížděli za účelem působit problémy, tento účel se ale vztahoval pouze na tvrdé jádro, a ve skutečnosti skoro všichni přijížděli kvůli tomu, že doufali, že budou svědky nějaké potyčky. Už samotná jejich přítomnost a fakt že byli ochotní se v případě potyčky k bojům přidat, na veřejnost působila negativně.
- (8) Mládež byla popisována jako agresivní, ale ve skutečnosti jen desatina z nich byla z násilného jednání obviněna. Většinou páchali „jen“ drobné krádeže a vyhrožovali násilím.
- (9) Výše škod byla často nadsazena. Cohen uvádí, že například plážových lehátek se při bojích zničilo skoro stejné množství jako v „klasický“ víkend. Hlavní lokální regionální tisk poukazoval na ušlé zisky v místních obchodech a hotelech, důkazy o skutečných ztrátách ale nejsou zdokumentované. Návštěvnost se naopak zvýšila, kvůli přílivu lidí zvědavých na potyčky, někteří návštěvníci přijížděli až z Irska.⁵⁰

Cohen považuje roli médií klíčovou ještě z jednoho důvodu, a to sice z hlediska reprodukování a udržování dominantní ideologie.⁵¹ Goode a Ben-Yehuda s tímto nesouhlasí – žijeme v postmoderní době, v „Babylonské věži“, a idea dominantní ideologie se rozpadla. Média jsou fragmentovaná a je pro ně těžší odstartovat morální paniku, jelikož různé části společnosti konzumují „svá vlastní“ média, která reprodukují odlišné názory o tom, co je deviantní, a čím bychom měli být znepokojeni.⁵²

Roli médií v morálních panikách shrnuje Jaromír Volek takto:⁵³

- (1) *Mediální zkruslování dané události, které se opírá o zveličování negativních dopadů. Svou roli zde hraje forma prezentace, kterou charakterizují bombastické titulky, či televizní headliny, melodramatický slovník a záměrné posilování těch elementů story, které jsou chápány jako zpravodajské.*

⁵⁰ COHEN, 2011, op. cit., s. 30-34.

⁵¹ COHEN, 2011, op. cit., s. xxxvi.

⁵² GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 99.

⁵³ VOLEK, 2000, op. cit., s. 107.

- (2) *Druhou typickou strategií jsou negativní predikce, které se řídí logikou „a bude hůř“, a vyvolávají dojem, že to nejhorší teprve přijde. Zpravodajská média tak posilují očekávání dramatičnosti následujících událostí a přitahují zájem publika.*
- (3) *Poslední technikou uplatňovanou zpravodajskými médii při inventarizaci problému je symbolizace, která zdůrazňuje některé klíčové znaky a odlišnosti nositelů údajného deviantního chování (např. image, životní styl apod.). Tato akcentace některých symbolů nezřídka nemá neutrální zabarvení, ale upozorňuje na nepřijatelnost či jinakost narušitelů řádu.*

2.2.2 Reakce veřejnosti

Bez znepokojení veřejnosti nemůže vzniknout morální panika; i když by se média sebevíc snažila přitáhnout pozornost svých konzumentů k nějaké události, jevu, osobě nebo skupině osob, ale veřejnost by na to nijak nezareagovala, morální panika by v tomto případě nevznikla.

Reakce veřejnosti na tyto konkrétní nepokoje musí být vsazena do širšího kontextu. Britská společnost se vzpamatovávala z hrůz druhé světové války a z poválečných let. Zprávy o mládeži, která z nudy a blahobytu ničila veřejný majetek a ohrožovala přímořská města, veřejnost vskutku pobouřila. Britové vnímali události jako útok na jejich vlastní přirozenost – na dlouhodobou tradici trávit poklidné víkendy a státní svátky v Brightonu a dalších pobřežních městech.

Začalo se mluvit o tom, že nepokoje v Clactonu a dalších přímořských městech jsou důsledkem hlubších společenských problémů. Starší generace si stěžovala na to, že s nevděčnou mládeží je zacházeno jako v rukavičkách. Řešením této situace podle ní byla přísnější výchova, a přísnější tresty za poklesky mládeže – vyšší pokuty, tresty odnětí svobody. Někteří místní obchodníci se připravovali na potenciální další nepokoje – začali se „ozbrojovat“ dětskými baseballovými páčkami, a manažer jednoho z barů na pobřeží požadoval, aby každý podnik zaměstnal „vyhazovače“ ozbrojeného slzným plynem.⁵⁴

V srpnu 1965 se sdružilo 60 obchodníků z města Margate a sepsali petici, ve které požadovali legislativní změny. Obchodníci z Brightonu měli v úmyslu protestovat proti mírným trestům pro pachatele výtržností. Další měli v úmyslu založit ve svých obchodech petiční místa, na kterých by zákazníci podepisovali petice za přijetí zákona, který by zaručil trest pro každého, kdo by v noci spal na veřejném prostranství.⁵⁵

⁵⁴ COHEN, 2011, op. cit., s. 126.

⁵⁵ COHEN, 2011, op. cit., s. 130.

2.2.3 Reakce aktérů sociální kontroly

„Sociální kontrolu lze vymezit jako soubor všech prostředků sociálních institucí a procesů, existující v sociálním útvaru, jimiž sociální celek zajišťuje vzájemnou konformitu k přijatým hodnotám, cílům, potřebám a normám.“⁵⁶

Veřejnost, která se po přijímání impulzů z médií stává citlivou k lidovému d'áblu – který je původcem jevu, který spustil morální paniku – se obrací právě k těmto institucím, a doufá, že situaci vyřeší.

Ve své studii Cohen detailně popisuje reakci tří hlavních druhů sociální kontroly: policie, soudů a neorganizovaných místních skupin, které nazýváme akčními skupinami.⁵⁷

Reakce aktérů sociální kontroly se odehrává v několika krocích: prvním krokem je difúze. Při ní je problém rozptýlen od lokálních orgánů směrem k celostátním, v některých případech i mezinárodním; tedy do vypořádání se s problémem je vtaženo více aktérů sociální kontroly.

V našem případě morální paniky bylo odpovědí na nepokoje zapojení policie z širšího okolí, následované kooperací ze strany Scotland Yardu, Ministerstva vnitra, a nakonec i legislativců.⁵⁸

Po difúzi zpravidla následuje eskalace: vnímání nebezpečnosti problému eskaluje a s tím eskaluje i intenzita působení sociální kontroly. Eskalace je ospravedlňována nutností – pokud se máme bránit někomu, kdo ohrožuje naše hodnoty a působí nám majetkové škody, musíme jej ztrestat. Policisté zvyšují svoji aktivitu a jejich donucovací prostředky se často stávají nepřiměřenými v poměru ke skutečnému, nebo hrozícímu nebezpečí.⁵⁹ Zpřísnění donucovacích prostředků Cohen označuje jako inovaci: jedná se o zavedení nových forem sociální kontroly. Tím se otevírá cesta ke změně stávajících, nebo přijímání nových zákonů.

V případě Mods a Rockerů většina plánů na inovace směřovala k rozšíření pravomocí policie, debatovalo se o zavedení následujících pravidel: zákaz nošení ‚Mod oblečení‘, uzákonění povolené délky vlasů u mužů, znovuzavedení tělesných trestů, zákaz vycházení po deváté hodině večerní pro už jednou zadržené výtržníky apod. Policie měla mít pravomoc zveřejňovat jména a adresy zadržených výtržníků, délka vazby měla být prodloužena, mluvilo se o zpřísnění zákona o potulce, který měl nově trestat i přespávání na pláži.⁶⁰

Reakce veřejnosti, které přestanou být nahodilé, ale začínají se určitým způsobem organizovat, ústí ve zrod akčních skupin – akční skupiny mají mnoho společného s morálními křížovými výpravami, o kterých bude pojednáno dále.

⁵⁶ URBANOVÁ, Martina. *Sociální kontrola a právo*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 10.

⁵⁷ V originále ‚action groups‘

⁵⁸ COHEN, 2011, op. cit., s. 90-91.

⁵⁹ COHEN, 2011, op. cit., s. 91-92.

⁶⁰ COHEN, 2011, op. cit., s. 92-97.

K úspěšnému zrodu akční skupiny je nutno splnit určitá kritéria: přítomnost určitého napětí ve společnosti a z něj plynoucí neklid; identifikace toho, kdo je za napětí zodpovědný; všeobecné přesvědčení o nedostatcích systému, víra v to, že problém může být vyřešen reorganizací systému a zavedením nových pravidel, a konečně formulace těchto pravidel a jejich prosazení při zákonodárném procesu.⁶¹

2.2.4 Reakce zákonodárců

Bezprostředně po incidentu v Clactonu i členové parlamentu vyjadřovali své rozhodnutí – jejich reakce byly totožné s reakcemi ostatních pozorovaných skupin – dožadovali se změny systému a zpřísnění zákonů. Když se nepokoje opakovaly i v dalších městech, požadavky se specifikovaly, a jejich úroveň byla formálnější. V souvislosti s Mods a Rockery proběhlo v Parlamentu několik debat.⁶²

První důsledky můžeme vidět v přijetí zákona o drogové prevenci⁶³, který vstoupil v platnost 31. března 1964. Zákon byl sice přijat pár dní před událostmi v Clactonu, v médiích byl prezentován jako jejich důsledek a příznivci zákona na incidenty mezi Mods a Rockery poukazovali. Dne 8. dubna téhož roku bylo ve Sněmovně lordů debatováno o návrhu zvýšit minimální věk pro udělení řidičského oprávnění z 16 na 19 let jako důsledek ‚invaze mladých motocyklistů do Clactonu na Velikonoční neděli a vysokého počtu dopravních nehod‘.

První debata o Mods a Rockerech se odehrála asi měsíc po nepokojích v Clactonu a ukázala, že ani politici nebyli imunní vůči médiím šířeným stereotypním obrázkům o incidentech – jednalo se o zpřísnění přístupu mladým. Cohen zaznamenal, že v průběhu debaty byly incidenty zmíněny pětkrát, ale označení ‚Mods a Rockeři‘ ani jednou. Tento fakt prisuzuje tomu, že symbolizace se v tak krátkém časovém úseku od samotných nepokojů ještě neměla čas rozběhnout naplno.

Po dalších dvou měsících se situace změnila: v průběhu druhého čtení zákona ‚Malicious Damage Bill‘, který měl přísněji postihovat vandalismus, mluvilo o incidentech 12 z 16 poslanců, a 7 z nich zmiňovalo konkrétně Mods a Rockery.

V době morální paniky se často politici snaží ze své pozice věci uklidnit – v našem případě se do této role postavil ministr vnitra Henry Brooke, který se proti zpřísnění zákona nejprve postavil, když pronesl že tresty pro mladé vandaly jsou adekvátní jejich činům. Jeho názor se změnil za o pár týdnů později, po incidentech na Svatodušní svátky, kdy prohlásil že bude interpelovat Parlament za účelem rozšíření pravomocí soudů.

Přijatá protipatření nebyla namířena přímo proti Mods a Rokerům, ale zpřísněovala postih pro vandalství, kterého se právě Mods a Rockeři často dopouštěli. Veřejnost a média tyto kroky vítala a prezentovala je jako zákrok proti oběma subkulturám. Toto vnímání posílil sám ministr vnitra Brooke, který prohlásil, že doufá, že

⁶¹ SMELSER In: COHEN, 2011, op. cit., s. 132.

⁶² COHEN, 2011, op. cit., s. 149-150.

⁶³ Drugs (Prevention of Misuse) Bill

zákon nabude účinnosti před srpnovými státními svátky (ve kterých se předpokládaly další nepokoje).⁶⁴

Ve skutečnosti nebyly změny, které zákon zavedl, nijak markantní, podle Cohena šlo o to, aby bylo na veřejnosti co nejvíc viditelné, že zákonodárci vyslyšeli poptávku po tom, aby s problémem bylo co nejdříve ‚něco uděláno‘.⁶⁵

⁶⁴ COHEN, 2011, op. cit., s. 152-156.

⁶⁵ COHEN, 2011, op. cit., s. 155-156.

3 Morální panika jako materiální pramen práva

V době morální paniky se právě legislativa a vymáhání práva stávají dvěma z nejzjevnějších a nejrozšířenějších řešení, jakými se společnost brání před hrozbami, které jim hrozí ze strany lidových d'áblů. Goode a Ben-Yehuda tvrdí, že žádná morální panika se neobejde bez toho, aniž by se alespoň nezávážilo postavit to, čím lidové d'áblové ohrožují skutečné, nebo domnělé pilíře společnosti, mimo zákon.⁶⁶

Pokud se tak skutečně stane, a morální panika vyústí ve změnu v právním řádu, stane se materiálním pramenem práva. Za účelem vytvoření určitého vynutitelného pravidla, problém musí být chápán závažně na celostátní úrovni a odpovědnost za jeho vyřešení musí být přesunuta na zákonodárce. Zároveň se takové řešení musí jevit jako jediné možné – věří se, že státní orgány ve své činnosti nechybovaly, ale prostředky, které použily nebyly dostatečné, aby se s novým problémem vypořádaly a je tedy potřeba vytvořit nové.⁶⁷

3.1 Materiální prameny práva

Právní teorie rozlišuje prameny práva na formální a materiální. Formální prameny práva nám slouží jako vnější zdroje poznání práva – jedná se o „*formy, které obsahují právní normy.*“⁶⁸

Materiální prameny práva jsou „*vše, co způsobuje že právo je takové, jaké je,*“⁶⁹ tudíž se jedná o zdroj obsahu právních norem. Materiálním pramenem práva se může stát celá řada skutečností nutících stát k právní úpravě společenských vztahů, jako například společenské poměry, ale i historické okolnosti, nebo nahodilé skutečnosti typu přírodních katastrof. Už víme, že materiálním pramenem práva se může stát i morální panika, to je ale podmíněno celou řadou nejrůznějších faktorů, z nichž nejdůležitějším je:

⁶⁶ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 35-36.

⁶⁷ COHEN, 2011, op. cit., s. 135.

⁶⁸ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6. aktualiz. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 71.

⁶⁹ VEČEŘA, Miloš. *Základy teorie práva: multimediální učební text*. 2., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 21.

3.2 Moc

Moc můžeme definovat nespočetným množstvím různých způsobů, pro tuto diplomovou práci jsem vybrala stručnou a výstižnou definici: „*Moc lze nejlépe pochopit jako schopnost jednat [...]. Čím více moci lidé mají, tím širší je rozsah volby [...].*“⁷⁰

*„Všechny moderní morální paniky se skládají z tvrzení a protitvrzení soupeřících částí společnosti, z nichž každá se pokouší o nadvládu nad ostatními, a o to, aby právě ona mohla nastolovat podmínky a určovat hranice, za kterými končí úctyhodný mainstream a začínají outsideři.“*⁷¹

Čím mocnější jednotlivec, nebo skupina jednotlivců je, tím větší šanci mají prosadit své zájmy při tvorbě práva, mohou určovat pravidla chování pro méně mocné. Jejich zájmy musí konvenovat se zájmy zákonodárců, je tedy nutné přesvědčit zákonodárce o tom, že je nutné přizpůsobit právní řád za účelem eliminace lidových d'áblů.⁷² Pro odpověď na otázku, které morální paniky mají největší šanci stát se materiálním pramenem práva, musíme nastínit tři nejrozšířenější teorie vzniku morální paniky podle toho, v kterém sektoru společnosti vznikají.

3.3 Teoretické přístupy ke vzniku morální paniky

3.3.1 Úvodní výklad

Představme si lidskou společnost jako spoustu pyramid, které se různě překrývají. Tyto pyramidy si nemůžeme představit jako oddělené a na sobě navzájem nezávislé entity – kooperace probíhá jak uvnitř pyramid – mezi jejich různými vrstvami – tak také navenek, mezi pyramidami samotnými. Každá jednotlivá pyramida představuje určitý segment lidské společnosti, Goode a Ben-Yehuda tyto segmenty nazývají institucemi – každá instituce je malým systémem sama o sobě, malou společností ve společnosti. Takovými institucemi jsou například ekonomie, politika, armáda, média, náboženství atd. Jednotlivci se uvnitř pyramid hierarchizují na základě jejich moci.⁷³

Jako jednu z institucí si můžeme představit například školství – školství má svá vlastní pravidla, své postupy, své organizace atd. Pyramida uvnitř školství vypadá následovně – my, studenti, jsme v nejnižším patře hierarchie, na místě lidu, nebo tzv. ‚Grassroots‘ – je nás nejvíce, jsme ovlivňováni rozhodnutími těch pater pyramidy,

⁷⁰ URBANOVÁ, 1998, op. cit., s. 12

⁷¹ MCROBBIE, 1994 In: GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 30.

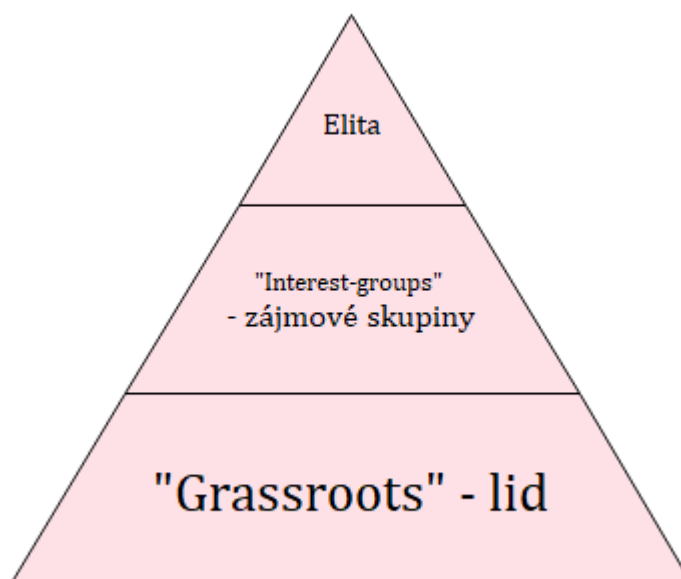
⁷² GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 122 – 125.

⁷³ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 52-54.

kteřé jsou nad námi a náš vliv, který můžeme v naší konkrétní pyramidě uplatňovat je omezený. Nad námi stojí vyšší patro pyramidy, které tvoří naši učitelé – jejich vliv je vyšší, ale je jich několikanásobně méně než studentů – můžeme si je představit jako prostřední patro pyramidy, které bude v našem modelu znázorňovat vrstvu zájmových skupin. Nad studenty i učiteli stojí ještě nejvyšší patro, špička pyramidy, kterým jsou samotní představitelé univerzit a jiní vysocí funkcionáři – ty můžeme v našem modelu jedné konkrétní instituce považovat za elitu.

Mobilita mezi různými pyramidami existuje, avšak i zde existuje jakési předurčení k tomu, že jednotlivec, který zastává určitou pozici v jedné konkrétní pyramidě, bude ve stejné pozici i v pyramidě jiné – tedy člověk, který je na špičce pyramidy například jako generální ředitel určité obchodní společnosti, má v sobě jisté předurčení k tomu, aby byl na špičce pyramidy například politické a i mediální.

Z mnoha teorií vzniku morálních panik jsou nejvíce uznávané právě tři následující teorie, které vycházejí z rozdělení společnosti na pyramidy o třech patrech.⁷⁴

Obr. 3 Znázornění původců morální paniky podle tří hlavních teorií vzniku

3.3.2 Model elity

Zastánci modelu elity věří, že na tvorbě morálních panik má největší zájem elita. Nej-mocnější a nejbohatší elita tvoří morální paniky tak, že uměle vytvoří kampaň, která cílí na to, aby vzbudila a udržovala znepokojení ve společnosti, a to nad problémy, které ve skutečnosti pro společnost nejsou více nebezpečné než jiné – říkáme, že takováto morální panika přichází „shora“.

⁷⁴ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 52-54.

Podle tohoto modelu jsou morální paniky „*produktem dominance, zájmů a úsilí vládnoucí elity, která je schopna manipulovat veřejným míněním za účelem toho, aby dosahovala svých vlastních cílů, tedy aby mohla i nadále profitovat ze statu quo tím, že odvede pozornost veřejnosti od opravdových problémů, jako jsou třeba politická a ekonomická nerovnost apod.*“⁷⁵ Tato teorie vychází z přesvědčení, že elity oplývají nekonečnou a ničím neomezenou mocí, následkem čehož dominují médiím, jež ovlivňují veřejné mínění; určují materiální prameny práva; kontrolují vymáhání práva apod. Zastánci této teorie přirovnávají lid k loutkám, které nemají ve skutečnosti žádnou moc – za nitky tahají elity.⁷⁶

Jako příklad morální paniky vzniklé tímto způsobem bývá v literatuře uváděn případ morální paniky ohledně pouličního přepadávání, která se v 70. letech rozhořela v Británii. Panika měla krýt tehdejší krizi kapitalismu a ekonomický pokles.⁷⁷

3.3.3 Model zájmových skupin

Na prostředním stupni pyramidy institucí se nachází zájmové skupiny – jimi si můžeme představit nejrůznější profesní asociace, náboženské skupiny, různá občanská sdružení a všeobecně nejrůznější seskupení jednotlivců majících společný zájem.

Zájmové skupiny využívají svého vlivu a své moci k tomu, aby působily jak na elity, tak na „běžný“ lid. Tyto skupiny bývají často na elitách naprosto nezávislé, jejich zájmy se nekryjí se zájmy elity, v některých případech se dokonce obrací proti nim. Zájmové skupiny při tvorbě morálních panik postupují shodně jako elity, nejprve zajistí pozornost médií, následně vzbudí pozornost zákonodárců atd. Zájmové skupiny se rovněž vyznačují tím, že často právě ony startují morální křížové výpravy (viz kapitolu 4.3). Na rozdíl od elit zástupci střední vrstvy opravdu sledují vyjádření nebo posílení jejich vlastní verze morálky.

Intence zástupců zájmových skupin jsou často nejasné, vyvstávají otázky, zda nešíří morální paniku jen pro svůj vlastní prospěch. Motivaci zájmových skupin je ale často těžké dešifrovat.⁷⁸

3.3.4 „Grassroots“ model

Podle teorie Grassroots modelu vznikají morální paniky v nejnižším patře pyramidy společnosti. Morální panika tedy působí směrem nahoru. V tomto případě se jedná o spontánní výbuchy hněvu a znepokojení v široké veřejnosti, která rovněž sleduje upevnění vlastní verze morálky, nebo ideologie. Znepokojení je široce rozšířeno a stojí na pocitu, že něco, co je veřejnosti cenné, je ohroženo. Není potřeba přítomnosti žádného katalyzátoru, někoho, kdo na ohrožení upozorní, protože vzniká spontánně jako reakce na určitou událost, která jej spustila.

⁷⁵ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 63.

⁷⁶ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 54.

⁷⁷ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 54.

⁷⁸ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 67 – 69.

Množství ‚znepokojených občanů‘ nemusí být takové, aby tvořilo ve společnosti majoritu, někdy se jedná o znepokojení malých sektorů společnosti – v takových případech mohou být zájmy občanů v opozici k zájmům elit.

Grassroots model tvrdí, že samotná média nebo politici nemají potenciál morální paniku rozprout, pokud je veřejnost k danému tématu indiferentní – prvotní a nejdůležitější je zde předchozí existence znepokojení veřejnosti. Na znepokojení se dá úspěšně navázat:

„Politici přednášejí projevy a navrhuji zákony, o kterých už mají předem jistotu, že budou znepokojené veřejnosti vyhovovat, a veřejnost je přijme. Média se zabývají zprávami, o kterých už předem ví, že je veřejnost vyhledává, a které označí za znepokojivé. Aktivisté zakládají hnutí, která bojují za nápravu věcí, které veřejnost znepokojují.“⁷⁹

Morální paniky vzniklé na nejnižším stupni pyramidy v sobě obsahují aspekt populismu a mohou připomínat konspirační teorie – míří proti elitám a korporacím. Podle jedné morální paniky, která se zrodila v komunitě chudých Afroameričanů ve Spojených státech na přelomu 80. a 90. let 20. století měli příslušníci FBI a CIA záměrně v ghettech distribuovat drogy, aby příslušníky minority zlikvidovali.

Paniky mířící proti korporacím a produktům, které tyto korporace vyrábí, mají podobný scénář: Coca-Cola přidává do pití myši, v hamburgerech z McDonaldu jsou žížaly, KFC zase servíruje smažené krysy.⁸⁰

3.3.5 Závěr

Ani jedna z výše uvedených teorií nemůže být aplikována na všechny morální paniky. Na některé z morálních panik se více hodí teorie elit, na jiné zase Grassroots model – co funguje v jednom kontextu zase vůbec neseď na jiný.

S určitostí můžeme potvrdit to, že morální panika pro svou existenci potřebuje jakési ‚podhoubí‘ - určitý, byť latentní strach veřejnosti, který je určitou konkrétní událostí rozdmýchán a přiveden až do formy morální paniky. Je skoro nemožné morální paniku zkonstruovat bez toho – elity a zájmové skupiny nezbytně potřebují existenci ‚předpřipravené‘ veřejnosti. Veřejnost na druhou stranu potřebuje existenci zájmových skupin, které jejich znepokojení přijmou a organizovaně proti němu bojují, např. organizováním protestů, zakládáním sociálních hnutí apod.⁸¹

Ne každá morální panika tedy může sloužit jako materiální pramen práva, nejmenší potenciál k tomu mají některé morální paniky pocházející z nejnižšího patra pyramidy – například morální paniky mířící proti výrobkům určitých korporací, jejichž jediným cílem často bývá korporaci uškodit, a ne vždy se zakládají na pravdě. Ale i morální paniky z nejnižšího patra se mohou stát materiálními prameny práva,

⁷⁹ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 56.

⁸⁰ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 57 – 58.

⁸¹ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 69-72.

a to s přispěním zájmových skupin, kterým patří prostřední patro pyramidy. Zájmové skupiny si morální paniku přivlastní a je pro ně jednodušší apelovat na zákonodárce, nebo jinak ovlivňovat veřejné mínění.

Nejvyšší potenciál stát se materiálním pramenem práva pak mají morální paniky, jejichž původ je na špičce pyramidy – jejich cesta k zákonodárcům je nejkratší, a často také kopírují jejich zájmy.

3.4 Morální podnikatelé a morální křížové výpravy

3.4.1 Morální podnikatelé

Pravidla (i zákonná) jsou výsledkem určité iniciativy. Ty, kdo v tomto případě podnikají určité kroky, nazýváme morálními podnikateli. Morální podnikatele dělíme na tvůrce pravidel a vynučovatele pravidel. Právě tvůrci pravidel budou pro tuto diplomovou práci důležití. Tvůrcům pravidel říkáme morální podnikatelé, a jejich činnost, respektive to, co se snaží rozpoutat, nazýváme morálními křížovými výpravami – ty mají potenciál rozpoutat morální paniku. Morálními podnikateli mohou být i samotní politici.

Při konstrukci společenského problému je určitá forma sociálního podnikání nezbytná v každém případě, ne vždy je nezbytná přítomnost morální paniky. Pokud se přidaná hodnota morální paniky vyskytne, má potenciál konstrukci posílit a morální panika jí může být absorbována. V jiných případech může zůstat pouhým „výkřikem rozhořčení“ a zůstat bez následků.⁸²

3.4.2 Tvůrci pravidel a morální ‚křížové výpravy‘

Prototypem tvůrce pravidla je jedinec, morální podnikatel, vykonávající činnost, kterou nazýváme morální křížovou výpravou. Morální podnikatel je nespokojený s existujícími pravidly a vnímá nebezpečí, které společnosti hrozí, pokud nebude přijato pravidlo, které nebezpečí odstraní. Důležitou vlastností morálního podnikatele je jeho vlastní přesvědčení o tom, že jedná správně a eticky – jedná zjištěně a bez postranních úmyslů. Becker nazývá morálními podnikateli všechny iniciátory jakékoli prohibice – ať už se týká alkoholu, sexu, nebo hazardu.

Morální podnikatelé věří v to, že pokud se všichni budou řídit jejich morálkou a přijmou jejich názory, problémy společnosti se vyřeší a úroveň života rapidně vzroste – činnost morálních podnikatelů má humanitární podtón. Zároveň je nutné, aby osoby, na které má ‚křížová výprava‘ cílit, stály ve společenské hierarchii pod těmi, kdo se snaží vytvořit nová pravidla.

⁸² COHEN, 2011, op. cit., s. xxvii – xxviii.

Jako příklad morální křížové výpravy, která vyústila v přijetí zákona, Becker uvádí zákony namířené proti sexuálním psychopatům ve 30. až 50. letech 20. století ve Spojených státech.

První fází v procesu úspěšné tvorby zákona je v tomto případě strach, vyvolaný několika trestnými činy spáchanými v krátkém časovém úseku. Tak se stalo v americké Indianě, kde byl zákon přijat po několika sexuálních útocích, které ve dvou případech skončily smrtí oběti. „*Otcové od rodin kupovali zbraně a hlídací psy, a všechna železářství ve městě měla vyprodané zámky a řetězy na dveře.*“⁸³

Druhým krokem bylo znepokojení společnosti v souvislosti se sexuálními útoky. Lidé musí cítit potřebu přijetí zákona a nutnost zpřísnění sociální kontroly.

Třetí fází v procesu je sestavení komise, která provádí analytickou činnost – sbírá fakta o činech, studuje procedury v jiných státech apod. Činnost komise vyústí v určité doporučení – nezřídka jde o doporučení nutnosti přijetí nového zákona.

V některých případech, například i v případě zákonů o sexuálních psychopatech, nefunguje žádný státní orgán, který by byl na takové určité věci specializován, za tímto účelem se zákonodárci obrací na specialisty v daném oboru. V některých z amerických států hráli důležitou roli při přijímání těchto zákonů psychiatři. Morální podnikatel tak potřebuje v určitém bodě své činnosti pomoc specialistů, kteří dokáží jeho vize předělat ve vynutitelná pravidla, ze kterých se stane zákon.⁸⁴

Jak vidíme, mezi morálními panikami a morálními křížovými výpravami existuje mnoho podobností, přesto se nejedná o totožnou věc. Hlavním rozdílem mezi těmito dvěma jevy je to, že za morální panikou nutně nestojí žádný morální podnikatel, který by znepokojení vyvolal, na druhou stranu při morální křížové výpravě nutně potřebujeme přítomnost morálního podnikatele, protože bez něj by křížová výprava nevznikla. Morální křížová výprava nemusí být nutně morální panikou, ale morální paniku může rozpoutat.⁸⁵

⁸³ BECKER, Howard S. *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. 1 ed. New York: Free Press, 1966, s. 127

⁸⁴ BECKER, 1966, op. cit., s. 125-131.

⁸⁵ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 125 – 126.

Část praktická: Případová studie

*„Kdo pohne tisíc lidí k tomu, aby uznali, jak sebe i stát poškozují tím, že se od-
dávají nemravnému životu, učiní politicky mnohem více, než ten kdo se do-
máhá zákona o potírání pohlavních nemocí a proti prostituci.“*

- *Senátor Otmar Hrejsa, na 117. schůzi senátu, 24. května 1922*

4 Morální panika jako materiální pramen práva zákona o potírání pohlavních nemocí

4.1 Právní řád a prostituce

4.1.1 Současná právní úprava

Právní řád v současné době (rok 2018) stále vnímá zákon č. 241/1922 Sb. jako účinný – ve znění zákona č. 158/1949 Sb. a zákona č. 88/1950 Sb.; a to sice ve velmi okleštěné podobě, která zachovává pouze ustanovení, jež zakazují zřizování nevěstinců a postihují je jako trestný čin kuplířství. Nadále účinná jsou rovněž ustanovení o zřizování ústavů pro nápravu prostitutek a o dohledu nad zpustlou mládeží.⁸⁶

V roce 1958 přistoupilo tehdejší Československo k *Úmluvě o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob*. Tato úmluva zavázala smluvní státy k přijetí opatření směřujících k vymýcení prostituce a obchodování s lidmi. Za tímto účelem měly členské státy zrušit veškerá zákonná opatření, podle nichž byly „všechny osoby, které provozují prostituci [...] nuceny podrobit se speciální registraci nebo podléhají speciálnímu dozoru nebo ohlašovací povinnosti [...]“⁸⁷ Tato Úmluva tedy všem dalším snahám o regulaci prostituce svazuje ruce – před schválením zákona, který by prostituci reguloval, by se od ní nejprve muselo odstoupit, což se do této chvíle nestalo.

Několik návrhů na zákonnou regulaci prostituce, které v první řadě počítaly s vypovězením Úmluvy se sice v Poslanecké sněmovně objevilo⁸⁸, žádný z nich nebyl přijat. Nejnovější pokus o přijetí zákona na regulaci prostituce pochází z roku 2014 a je dílem Zastupitelstva hlavního města Prahy. Návrh zákona měl zavést mimo jiné možnost provozovat prostituci pouze po udělení oprávnění, a prostitutka se měla prokazovat „*průkazem k provozování prostituce*“⁸⁹ Tento zákon by znamenal návrat k jisté formě reglementace a nevěstince by nezakazoval, pouze reguloval.

Vláda k návrhu zákona vydala v únoru 2014 zamítavé stanovisko.⁹⁰ Zamítnutí bylo zdůvodněno právě primární nutností vypovězení *Úmluvy o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob*. Zároveň ale Vláda připustila

⁸⁶ Záměrně opomím prostituci volnou, jelikož není hlavním předmětem této části práce.

⁸⁷ Článek 6 Úmluvy o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 3. 2018].

⁸⁸ Návrh zákona na regulaci prostituce z roku 2005 je možno nalézt zde: <http://www.mvcr.cz/clanek/prostituce-prostitutni-scena.aspx>;

⁸⁹ Sněmovní tisk 115/0, část č. 1/3 Návrh zákona o regulaci prostituce [online]. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2013-2017 [cit. 27. 3. 2018].

⁹⁰ Sněmovní tisk 115/1, část č. 1/2, Stanovisko vlády k tisku 115/0 [online]. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2013-2017 [cit. 27. 3. 2018].

možnost vypovězení Úmluvy, po předchozím vypracování analýzy politických dopadů, které by vypovězení mohlo mít. Vypracování této analýzy se „*jeví jako obzvláště vhodné i v souvislosti s kandidaturou České republiky do Rady pro lidská práva pro období 2019–2021.*“⁹¹ Možná tedy stojíme na prahu nové právní úpravy regulace prostituce.

4.1.2 Historické přístupy k regulaci prostituce

V období středověku a na počátku novověku byly snahy o regulaci prostituce řešeny formou prohibice, tj. úplného zákazu prostituce a trestání osob, které se jí dopustily. Prohibice prostituce je ale vždy předem odsouzena k neúspěchu, projeví se nárůstem prostituce tajné. Raný středověk se vyznačuje tělesnými tresty pro přistižené prostitutky a rovněž kuplířství bylo trestáno stejně přísně – bičováním, vypalováním potupných znamení, přivazováním k pranýři, mrzačením, veřejnými urážkami a ponižováním apod.

„*Po roce 1300 autoři traktátů a příruček pro zpovědníky zařadili smilstvo mezi hříchy lehčího rázu*“⁹² Prostituce se pak stala tolerovanou, a nevěstince byly častou součástí středověkých měst. Prostitutky se ale musely oděvem odlišovat od běžných žen. Časem byla prostituce i zdaněna.

Koncem 15. století, po italských válkách, zažila Evropa první rozšíření syfilidy: „*Lidé rychle pochopili souvislost mezi nemanželským pohlavním stykem a nákazou, a protože smilstvo bylo hříchem, byla syfilis logicky považována za trest Boží. Na znamení pokání byly nevěstince zrušeny.*“⁹³

Za vlády Marie Terezie se uzavřely také vídeňské nevěstince a prostitutky byly v letech 1751–1769 vyváženy z Vídně. Tresty stíhaly i jejich klienty – pokud byl klient svobodný, musel se s prostitutkou oženit, pokud byl ženatý čelil žalobě pro cizoložství. Trestní zákoník *Constitutio criminalis Theresiana* trestal prostituci výpraskem, ostatní mimomanželské poměry pokutou, případně vězením.⁹⁴

Druhou možností přístupu státu k prostituci je reglementace, která prostituci toleruje, ale snaží se o její kontrolu. Kořeny reglementace můžeme hledat ve francouzském osvícenství a ve Francii byla využívána ještě v první polovině 20. století; v 19. století se rozšířila v Evropě⁹⁵. „*Reglementační opatření iniciují v praxi vznik specifických institutů, vyhrazují prostituci jednotlivé městské čtvrti či části a [...] staví ji nejen pod policejní, ale i pod zdravotní kontrolu.*“⁹⁶ To z prostituce sice nedělá zákonnou,

⁹¹ Sněmovní tisk 115/1, část č. 1/2, Stanovisko vlády k tisku 115/0 [online], op. cit.

⁹² LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola aneb prostituce za Rakouska i republiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2002, s. 25.

⁹³ LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 26.

⁹⁴ LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 23-29.

⁹⁵ Kromě Skandinávie a Anglie – v Anglii byla zavedena pouze mezi lety 1864 – 1866.

⁹⁶ LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 29-30.

ale je správními úřady trpěna. Každá prostitutka u sebe musela nosit zdravotní kartu, nebo knížku, kam se zaznamenávaly její osobní údaje a také údaje o lékařských prohlídkách, které absolvovala.

Prostituce byla považována za nutné zlo, kdyby neexistovala, „*sexuální potřebou hnaní muži [by] rozvrátili počestné rodinné krby, sváděli by dcery a služky ze slušných rodin, nebo by propadli „zhoubné“ onanii.*“⁹⁷ Tímto způsobem měly být mužům poskytnuty „*k nevázaným stykům pohlavním ženy bez pohlavní nákazy.*“⁹⁸ Reglementované prostitutky se také nazývaly „veřejnými“. Pokud byly shledány nemocnými, byla jim odebrána zdravotní knížka a byly povinně poslány do nemocnice k léčení.

Ne všechny prostitutky byly veřejné, o mnoho rozšířenější byla prostituce tajná, která byla pro šíření pohlavních chorob o mnoho nebezpečnější, jelikož prostitutky nebyly pod lékařským dozorem, dokonce se obávaly, že kdyby vyhledaly lékařskou pomoc, lékař by je udal policii.⁹⁹ Reglementaci podle důvodové zprávy k zákonu 241/1992 Sb. podléhalo ale jen přibližně 8 % prostitutek, zbytek tvořily prostitutky tajné.¹⁰⁰

Proti reglementaci se vymezili abolicionisté:

4.1.3 Abolicionismus

„*Snahy aboliční usilují, aby stát ničil prameny prostituce, aby ani nepřímou nepodporoval prostituce (sic!), nýbrž, aby rušil doupatá mravní zkázy, ozdravoval mravní výchovu, bránil pohoršení [...].*“¹⁰¹

Hnutí se zrodilo v Anglii 60. let 19. století a jeho hlavní propagátorkou byla Josephine Butlerová, která organizovala petice proti reglementované prostituci. Mezi lety 1870 a 1875 byl britský parlament doslova zaplaven takovými peticemi – jen

⁹⁷ LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 32.

⁹⁸ ŠAMBERGER, František. *Náš zákon o potírání chorob pohlavních* [online]. In: Časopis lékařů českých 1926, roč. 65, č. 10. [cit. 27. 3. 2018]. s. 370. Dostupné z: <https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:27620e59-9d9a-11e5-b62c-d485646517a0&q=prostituce&fq=dostupnost:%22public%22#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page uuid:27620e58-9d9a-11e5-b62c-d485646517a0>

⁹⁹ BARTH, Jaroslav. *O chorobách pohlavních* [online]. Praha: Nové kultury 1913, s. 19. Dostupné z: <https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:MED00170100&q=barth&fq=dostupnost:%22public%22>

¹⁰⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 241/1922 Sb. [online]. Parlament České republiky, Národní shromáždění republiky Československé 1920 - 1925 [cit. 28. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0764_01.htm

¹⁰¹ HAMZA, František. *Úvahy o sociální péči zdravotní* [online]. Praha: Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, 1921, [cit. 27. 3. 2018]. s. 61. Dostupné z: <https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:MED00107763&q=hamza&fq=dostupnost:%22public%22#monograph-page uuid:e4fe9f38-6a40-11e3-ab2b-d485646517a0>

v roce 1875 jich bylo 22 000 s úhrnným počtem podpisů blížícím se 200 000.¹⁰² Abolicionisté nabývali na síle – popularita hnutí se šířila i v Německu, Spojených státech či Švýcarsku. Na našem území se aboliční hnutí šířilo od 90. let 19. století, a jedním z jeho propagátorů byl i Tomáš Garrigue Masaryk.

Abolicionisté označovali reglementaci jako nedostatečnou, nebo neúčinnou, vzhledem k tomu, že registrovány nebyly všechny prostitutky, ale jen jejich malá část. Reglementace byla také označována za nákladnou – léčení nemajetných prostitutek, které si nemohly dovolit uhradit léčbu, bylo financováno domovskou obcí prostitutky. Nevěstky měly také strach z lékařských prohlídek, a tak se jim vyhýbaly. Reglementace tedy nebyla efektivní.

Další argumenty proti reglementaci byly čistě etické – reglementace vyjadřovala mužskou dominanci. Reglementace vylučuje ženy – prostitutky ze společnosti, a jednou reglementovaná (zapsaná) prostitutka neměla žádnou šanci k návratu k řádnému životu. Muži navíc zůstali úplně bez postihu. V duchu abolicionismu se nesl i zákon o potírání pohlavních nemocí.

4.2 Zákon č. 241/1922 Sb. o potírání pohlavních nemocí

4.2.1 Struktura zákona

Zákon č. 241/1922 Sb., se skládá ze 30 zákonných ustanovení uspořádaných do 4 oddílů:

První oddíl, nazvaný „*Opatření proti rozšiřování pohlavních nemocí*“ vyjmenovává pohlavní nemoci, na které se zákon vztahuje.¹⁰³ Ukládá povinnost „*dáti se léčiti*“; státní správa se dále zaručila vydat nařízení, za účelem toho, aby nemajetní nakažení pohlavními chorobami mohli být léčeni na státní útraty. Osoby, které nesplní povinnost léčby a osoby obviněné z přestupků nebo přečinů, které zákon vyjmenovává ve své třetí části, mohou být nařízením příslušných úřadů k léčbě přinuceny. Pokud hrozí že nakažená osoba přeneseme nemoc na osoby, s nimiž se stýká, může být z úředního rozkazu dodána do léčebného ústavu, kde bude podržena do vyléčení nakažlivých příznaků. I vyléčený pacient je povinen pravidelně podstupovat lékařská vyšetření. Oddíl dále stanoví povinnosti ošetřujícího lékaře, který je mimo jiné povinen oznámit příslušným úřadům, pokud nemocný nedbá jeho pokynů; zachovávat mlčenlivost atd.¹⁰⁴

¹⁰² LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 42.

¹⁰³ Jedná se o syfilis, kapavku a měkký vřed

¹⁰⁴ Zákon č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních chorob. In: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 25. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgizf6mrugewta>

Lékař měl povinnost upozornit nemocného na nakažlivost nemocí a na trestnost přenesení nákazy a „*po případě varovati ho před uzavřením sňatku a doručiti mu na řádné potvrzení tištěné poučení, jež mu úřad za tím účelem bezplatně dodá*“.

Rovněž bylo zákonem zakázáno léčit *„pohlavní nemoci bez osobního vyšetření pouze dopisováním nebo zasláním návodů k léčení.“*¹⁰⁵

Pro účely této diplomové práce a kontext morální paniky je důležitý § 12:

*„Státní správa [...] učiní opatření, aby mládež starší šestnáctí (sic!) let a mládež školu opouštějící poučována byla ve škole vhodnými osobami a způsobem přiměřeným věku svému o pohlavním životě a o nebezpečí pohlavních nemocí a prostituce, jakož i aby bylo zahájeno na širokém podkladě všeobecné poučování tiskem o pohlavních nemocích.“*¹⁰⁶

Druhý oddíl pojmenovaný jednoduše „*Prostituce*“ ruší nevěstince. Jejich zřizování je považováno za trestný čin kuplířství. Na druhou stranu, živnostenské provozování prostituce není postaveno mimo zákon.

Státní správa se zavázala zřídit ústavy, ve kterých se *„řemeslným prostitutkám“* dostane příležitosti k nápravě. Zákon rovněž zrušil reglementační opatření (přichází přechod k abolicionismu), jejichž účelem byl dohled nad prostitutkami. Stát se také zavázal napravit spustlou (sic!) mládež, tou byla označována mládež, která vedla *„život pohlavně nemravný“*.¹⁰⁷

Právě druhému oddílu, konkrétně ustanovení, které ruší nevěstince, se budeme věnovat v části práce věnované morální panice.

Třetí část zákona, obsahující *„Ustanovení trestní“* zavádí nové trestné činy, kterými jsou:

- Ohrožení a porušení zdraví pohlavními nemocemi – v případě nedbalosti hrozil trest odnětí svobody od jednoho dne, do jednoho měsíce, nebo peněžitý trest od 50 Kč do 10 000 Kč. V případě úmyslu hrozilo odnětí svobody v délce 14 dnů až 8 měsíců. Kdo jiného úmyslně nakazil pohlavní chorobou, byl potrestán za těžké poškození na těle. Podle tohoto ustanovení se trestaly i nakažené kojny, které by přijaly službu u zdravého dítěte, a rodiče nemocných dětí, kteří by jako kojnou povolali zdravou ženu.
- Vyzývání ke smilstvu – trestalo ty, kteří „způsobem, který je s to, aby vzbudil pohoršení nebo urazil stud, vybízí nebo se nabízí ke smilstvu“ a ti, kdo svádí osoby mladší 16 let. Trestem bylo vězení od jednoho dne do jednoho měsíce,

¹⁰⁵ § 1 - § 11 zákona č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí

¹⁰⁶ § 12 zákona č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí

¹⁰⁷ § 13 - § 16 zákona č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí

nebo pokuta ve výši od 50 do 10 000 Kč. Pokud byl čin spáchán ‚po živnostensku‘, hrozilo odnětí svobody v délce od 14 dnů do 6 měsíců a vedle něj i peněžitý trest ve výši od 50 do 10 000 Kč.

- Pohoršlivé provozování smilstva – ten, který provozoval smilstvo pohoršlivým způsobem pro spoluobyvatele domu, nebo sousedy, mohl být potrestán odnětím svobody v délce od jednoho dne do jednoho měsíce. Ten, kdo vědomě pohoršil mládež, mohl být uvězněn na 14 dnů až 3 měsíce.¹⁰⁸

Část čtvrtá s „*Ustanoveními všeobecnými*“ není pro účely nalezení morální paniky, která mohla vést k přijetí tohoto zákona relevantní.

4.2.2 Zákonodárny proces

Prvním impulsem k uzavření zákona o potírání pohlavních nemocí byl „*Návrh členů Národního shromáždění F. Zeminové, Landové-Štychové a soudruhů, aby byly zrušeny veřejné prostituční domy, aby byla přísně oboustranně stíhána prostituce tajná a aby bylo zavedeno povinné hlášení a léčení pohlavní nákazy*“¹⁰⁹ ze 30. září 1919.

Návrh opět označil prostituci za mor a „jednu z největších příčin zla“ poukázal ale na sociální příčiny prostituce, za něž označil *nespravedlivé podceňování ženské práce a nedostatečnou péči o děti a dorost*. Návrh nebyl rozčleněn do zákonných ustanovení, pouze do číslovaného seznamu. Podle tohoto návrhu, který vyzýval vládu, aby nejpozději do dvou měsíců učinila potřebné přípravy k jeho výkonu, mělo být uzákoněno následující:

Všechny veřejné prostituční domy měly být zrušeny (1). Zákon měl zavést pravidelnou kontrolu všech hotelů. Tam kde se zjistí, že vlastník hotelu ze ziskuchtivosti a vědomě trpěl prostituci, měla mu být ihned odejmuta koncese (2). Kuplířství mělo být trestáno jako jeden z nejpřísnějších zločinů (3). Tajná prostituce měla být stíhána oboustranně¹¹⁰(4). Zákon měl zavést institut mravních inspektorek, pro mravní a zdravotní dozor, které měly být policejním orgánem (5). Pro prostitutky měly být zřízeny útulky, ve kterých by „*vhodným způsobem bylo působeno na jejich mravní i tělesné uzdravení*“. Rovněž jim měl být usnadněn návrat k řádnému životu (6). Návrh počítal se zavedením funkce státních lékařů a lékařek, jež by měli na starost výhradně léčbu nakažlivých chorob (pohlavních chorob a tuberkulózy) (7). Mělo být zavedeno povinné hlášení a léčení pohlavních nemocí (8) a nakažené osoby měly být izolovány do té doby, než přestanou být nebezpečné pro své okolí (9).

¹⁰⁸ § 17- § 22 zákona č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí

¹⁰⁹ Návrh členů Národního shromáždění F. Zeminové, Landové-Štychové a soudruhů, aby byly zrušeny veřejné prostituční domy, aby byla přísně oboustranně stíhána prostituce tajná a aby bylo zavedeno povinné hlášení a léčení pohlavní nákazy; Tisk 1638 [online]. Parlament České republiky, Národní shromáždění republiky Československé 1918 - 1920 [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1638_00.htm

¹¹⁰ Jak prostitutka, tak zákazník.

Můžeme vidět, že ačkoli si tvůrci zákona uvědomovali, že příčinou problému je špatná sociální situace žen, která plyne z jejich postavení na trhu práce a nedosta-
tečná péče o děti a dorost, ani jedna část návrhu zákona se řešení těchto problémů
přímo nedotýká.

Dne 26. října 1920 (tedy o více než rok později) navrhovatelky zákona interpelovaly
na vládu, která tyto „palčivé problémy“ dosud nevyřešila, a podotkly, že „na podzimní
loňské anketě sdělili zástupci ministerstva zdravotnictví, že do května 1920 bude vy-
pracován a sněmovně předložen zákon, který by se zabýval řešením těchto palčivých
otázek. Poněvadž tento slib ministerstva zdravotnictví dosud splněn není, tážeme se
vlády, zda je ochotna vypracovanou předlohu během 4 neděl sněmovně předložití?¹¹¹“

Návrh byl mezitím rozšířen, některé body zůstaly stejné, jiné byly rozšířeny,
přibýly také dva nové: Z místností získaných zrušením veřejných prostitučních
domů mělo být použito na *byty pro legionáře, studentstvo atd.* (1). Hoteliérům, kteří
prostituci ze ziskuchtivosti trpí měla být koncese odejmuta až po dvou výstrahách
(2). Kdo vědomě nakazí pohlavní chorobou druhého, měl být „právně přidržen“ k
náhradě léčení a škody tím vzešlé. Od návrhu na zřízení útulků pro prostitutky bylo
upuštěno, zachoval se pouze apel na usnadňování jejich adaptace při návratu k řád-
nému životu (6). Dospívající mládež a obyvatelstvo mělo být o nebezpečí pohlavních
chorob „šetrným, ale jasným způsobem“ poučováno (9). Návrh nově počítal i s vybu-
dováním a organizováním instituce nádražních dozorkyň, jejichž povinností by bylo
„ujímati se osamělých cestujících mladých žen, aby nebyly vydány v šanc (sic!),
zejména ve velkých městech náhončím kuplířů“ (11). A konečně oba snoubenci, kteří
hodlali vstoupit do manželství, měli mít podle návrhu povinnost složit u místně pří-
slušné *okresní politické správy* písemné prohlášení o tom, že netrpí žádnou pohlavní
chorobou. „Za každé vědomé nesprávné udání stihne provinilce trest; udá-li některá
strana sňatek uzavírající že stížena jest lehčí chorobou pohlavní, vyšetří ji lékař a sdělí
výsledek šetření druhé straně, aby před uzavřením sňatku tato samá rozhodla, chce-li
vědomě i za těchto poměrů sňatek uzavřítí“ (12).

Ministr veřejného zdravotnictví Dr. Procházka na interpelaci odpověděl, a to dne 19.
listopadu 1920. Interpelujícím poslankyním přislíbil, že do tří měsíců bude předloha
zákona sněmovně předložena¹¹².

¹¹¹ Interpelace poslanců Fr. Zeminové, L. Landové-Štychové, L. Pechmanové a spol. na vládu stran
vydání zákona k potírání prostituce a léčení nakažlivých chorob pohlavních; Tisk 642 [online].
Parlament České republiky, Národní shromáždění republiky Československé 1920 - 1925 [cit. 27.
3. 2018]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0642_00.htm

¹¹² Odpověď ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy na interpelaci poslanců Fr. Zemi-
nové, L. Landové-Štychové, L. Pechmanové a spol. (tisk 642) o vydání zákona k potírání prostituce
a léčení nakažlivých chorob pohlavních [online]. Parlament České republiky, Národní shromáž-
dění republiky Československé 1920 - 1925 [cit. 28. 3. 2018]. Dostupné z: [http://www.psp.cz/ek-
nih/1920ns/ps/tisky/t0905_00.htm](http://www.psp.cz/ek-
nih/1920ns/ps/tisky/t0905_00.htm)

K tomu došlo v květnu 1921 a zákon byl schválen senátem v květnu 1922. Další záznam v archivech tehdejšího Národního shromáždění republiky Československé pochází až ze soboty (!) dne 24. června 1922, kdy se o zákonu hlasovalo, a byl následně přijat. Společně se zákonem vyšla i jeho důvodová zpráva. Šlo o první aboliční zákon ve střední Evropě.¹¹³

Prováděcí nařízení č. 193 ze dne 9. října 1923 zákon konkretizovalo, ale pro kontext této diplomové práce není důležité, jelikož se zabývá pouze léčením pohlavních chorob, kterými se ve své podstatě tato diplomová práce nezabývá.

Až výnos Presidia ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ze dne 21. ledna 1924 ve věci „Zákon o potírání pohlavních nemocí. Provádění.“ Konkretizuje způsob provádění zákona také ve věcech prostituce.

Nevěstince měly být příslušnými policejními nebo obecními úřady okamžitě zrušeny (pokud se tak dosud nestalo). Zpřísnit se mělo též udělování koncesí pro živnosti, kterých by se dalo zneužít „v naznačeném směru“ – všechny vedlejší místnosti v téže budově, nebo sousedních domech k podniku patřících musely mít doložený účel. Zdravotní kontrolní knížky (užívané při reglementaci), měly být prostitutkám zabaveny a zničeny. Zvláštní ústavy, které měly sloužit pro nápravu prostitutek stát zakládat nehodlal, měl ale v úmyslu dávat podnět k založení soukromoprávních korporací, které se měly zřizováním ústavů zabývat.¹¹⁴

4.3 Diagnóza: Morální panika

Goode a Ben-Yehuda zdůrazňují, že velké množství morálních panik se týká právě sexu. Z nejrůznějších důvodů bývá společnost opakovaně znepokojována jakýmkoli sexuálními deviacemi. Už v dobách čarodějnických procesů byly ženy obviňovány z obcování s ďáblem, od té doby byly registrovány morální paniky, jejichž objekty byli homosexuálové, pedofilní kněží, pornografie, obchod s bílým masem apod.¹¹⁵ Thompson zastává názoru, že tyto morální paniky jsou tolik populární kvůli tomu, že mohou představovat jistou hrozbu pro rodinu, jako základ společnosti.¹¹⁶ Nyní se budeme snažit nalézt morální paniku, která mohla stát za ustanovením rušícím nevěstince v zákoně o potírání pohlavních nemocí.

¹¹³ LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 51.

¹¹⁴ Zákon o potírání pohlavních nemocí, vládní nařízení, jímž se zákon provádí a výnosy Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy [online]. Praha: Tiskem Státní tiskárny, 1930, s. 28-31. [cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:4db8c590-6a41-11e3-ab2b-d485646517a0/@43&q=241/1922%20Sb.&fq=dostupnost:%22public%22#monograph-page-uuid:4cb02f2d-6a41-11e3-ab2b-d485646517a0>

¹¹⁵ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 18-19.

¹¹⁶ THOMPSON, 1998, op. cit., s. 3.

4.3.1 Lidový d'ábel

Nejprve si určíme lidového d'ábla: jelikož se zákon nedotýká prostituce ve své vlastní podstatě, nemůžeme si jako lidového d'ábla určit obecně prostitutku samotnou – v úvodu důvodové zprávy je sice uvedeno že *boj proti prostituci je jedním z nejnaléhavějších příkazů každého státu*, ale zákon samotný ji nijak nezakazuje¹¹⁷¹¹⁸.

Zákon samotný zakazuje jen tzv. *prostituci bordelovanou*, z čehož se dá usoudit, že zákonodárce ji považuje za větší problém, než jiné druhy prostituce¹¹⁹.

Důvodová zpráva k zákonu o potírání pohlavních nemocí odhaduje, že v Praze provozuje řemeslnou prostituci „nejméně 5000 žen. Někteří však udávají, že ve Velké Praze žíví se prostitutí aspoň 8000-10.000 ženských osob.“¹²⁰ Na druhou stranu v roce 1919 na stejném místě působilo jen 21 nevěstinců, které obývalo 121 prostitutek.

Tento obrovský nepoměr a fakt, že zákon se fakticky dotkl jen určité skupiny prostitutek vyvolává spoustu otázek. Zda bylo vydání zákona podníceno vlivem morální paniky se budeme snažit zjistit v další části diplomové práce. Bordelovaná prostituce, přesněji lidé, kteří se na ni jakkoli podílejí tedy budou našim lidovým d'áblem.

4.3.2 Morální panika? – „Nevěstince“

Problematicke prostituce se média věnovala jak na úrovni periodik, tak na úrovni odborného tisku. Sama jsem bádała v digitálním archivu Lidových novin, z důvodu absence vyhledávacího nástroje jsem byla nucena omezit se pouze na dny, kdy se o zákoně debatovalo v tehdejších Národním shromáždění a dny následující po nich – jediná zmínka o zákoně ale pochází ze dne následujícího po schválení zákona, a

¹¹⁷ Důvodová zpráva ale tvrdí: „*Prohlásíme-li, že prostituce sama o sobě není trestná, není tím ovšem řečeno, že bychom osoby, které prostituci provozují, sprost'ovali (sic!) každé morální viny. Naopak, se stanoviska mravního je prostituce v každé formě a vždycky zavržitelná.*“

¹¹⁸ Viz § 13 zákona o potírání pohlavních nemocí: „*Živnostenské provozování smilstva (prostituce) samo o sobě není trestno ani soudy, ani úřady správními.*“

¹¹⁹ Důvodová zpráva k zákonu dělí prostituci na příležitostnou a řemeslnou. Příležitostná prostituce je charakterizována následujícím způsobem: „*Jsou tu vedle elegantní demimondky, která ve svém přepychově zařízeném bytě přijímá návštěvy pánů z nejlepší společnosti, i prostší děvčata (prodavačky, dívky z konfekčních obchodů, kasírky a pod.), které za dne pilně pracují, ale večer a ve svátek rády se dávají pány pozvat na zábavy (kabarety, kavárny, biografy, vinárny atd.), zde se vesele baví a za dary, peníze a pod. bez velkých výčitek svědomí rozdávají štědře svou přízeň. Sem náleží též celá řada ženských povolání, svádějící k pohlavním stykům s muži, jako baletky, choristky, statistky, figurantky v divadlech, číšnice a kasírky ve výčepnických živnostech, herečky kabaretní, zpěvačky atd.*“ Řemeslné prostitutky se dělily podle toho, kde a jak své povolání vykonávaly na prostitutky bordelované, prostitutky volné a prostitutky kasernované v kontrolních ulicích (v tehdejší době prostituce takto fungovala např. ve městech Brémy, Essen, Mannheim atd.). (Důvodová zpráva k zákonu 241/1922 Sb., [online], op. cit.)

¹²⁰ Důvodová zpráva k zákonu 241/1922 Sb., [online], op. cit.

pouze oznamuje přijetí zákona. Dalším zdrojem pro bádání mi byl veřejně přístupný archiv týdeníku Přítomnost, který ale začal vycházet až roku 1924 – tudíž se zprávy omezují na komentáře již přijatého zákona a pro určení morální paniky nejsou příliš relevantní.

Většina tehdejšího odborného tisku ale stála na straně abolicionismu – např. Časopis pro veřejné zdravotnictví, Sociální revue, revue Láska a pohlaví; humoristické a satirické listy zase na abolicionisty útočily.¹²¹

Jedním z hlavních argumentů pro zrušení nevěstinců bylo to, že v nich probíhal obchod s bílým masem. Toto znepokojení má kořeny už na samém počátku 20. století – o morální panice v této spojitosti se zmiňují i Goode a Ben-Yehuda.

Tato morální panika, kterou musíme chápat v kontextu Spojených států, které byly zasaženy silně medializovanou migrací z Asie, vinila asijské migranty z toho, že unášeli mladá, „zranitelná“ děvčata z farem a vesnic, a nutili je do prostituce. Panika vyústila v přijetí ‚Mannova‘ zákona¹²², který představil nový trestný čin: lákání žen k prostituci a asistování jim při překračování státní hranice za účelem provozování prostituce. Za celou dobu morální paniky ale nebyl prokázán ani jediný případ toho, kdy by někdo unesl mladou ženu a nutil ji k prostituci.¹²³

V kontextu Československa už v roce 1913 o spojení obchodování s bílým masem a nevěstinci hovoří Barth, podle kterého se jedná o nejzávažnější námitku pro zákaz nevěstinců. Prostitutky podle něj dávají přednost ‚volnému životu‘ a důsledkem toho: „*Majitelům vykřičených domů jest [...] stále obtížnější sehnati lidský materiál.*“¹²⁴ Proto se měli uchýlovat k obchodu s děvčaty – viníky v tomto případě byli polští Židé¹²⁵. 40 % dívek mělo pocházet z Haliče, další z Ruska, Uherska a Itálie. Dívky měly být převezeny do Argentiny, kde se měl konat „*docela pravidelný trh jako za dob otroctví*“. Zakoupené dívky pak byly převáženy do „*bordelů celé Ameriky*“. V New Yorku se mělo nacházet asi 20 000 obchodníků s děvčaty, většina z nich polští Židé. Často se v této spojitosti setkáváme se slovním spojením „*otroctví v nevěstincích*“.

Obchod měl probíhat stejně intenzivně i s dětmi, v Německu se mělo obchodovat s nemanželskými a osiřelými dětmi, které měly být vyváženy za účelem prostituce do Ruska. Barth konstatuje: „Byl by velký omyl, kdybychom mysleli, že pouze v Německu panují takové poměry. Právě tak je tomu v jiných velkých městech, i u nás. Rozdíl je jen v tom, že v Německu úřady pátrají po takových neplechách, kdežto

¹²¹ LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 19.

¹²² V originálním znění ‚Mann Act‘

¹²³ GOODE; BEN-YEHUDA, 2009, op. cit., s. 5-6.

¹²⁴ BARTH, 1913, op. cit., s. 20.

¹²⁵ Pozn. aut. – vidíme, jak se s prostředím mění lidová d'áblové – antisemitismus byl na počátku 20. století v české společnosti častým jevem.

u nás nikdo si toho nevšimne.“¹²⁶ Nepodařilo se mi bohužel nalézt relevantní pramen, který by dokazoval, že se jednalo o pouhou morální paniku. Pokud se budeme řídit Goodem a Ben-Yehudou, pravděpodobně o morální paniku jít mohlo.

Druhý hlavní argument pro zrušení nevěstinců, který, jak později uvidíme, se rovněž promítl i do legislativních prací, byl argument, podle kterého byly nevěstince nejnebezpečnější forma prostituce, protože sloužily jako „vysoké školy perverze“.

„Zde se systematicky vyučuje pohlavním výstředností. To, co starý, prohnaný zhýralec žádá na nevěstkách a jim dobře penězi zaplatí, to později nevěstky samy nabízejí nováčkovi [...]. Francouzští badatelé tvrdí, že mladí mužové poznají tímto způsobem dříve pohlavní perverze než normální funkci a zhusta zůstávají perversními po celý život.“¹²⁷

Jeden z tvůrců zákona o potírání pohlavních nemocí, profesor dermatovenerologie, František Šamberger konstatoval: *„Dokud jsme byli pod vládou Vídně, měli jsme i my u nás nevěstince především pro hec, pro flám svobodných i ženatých a pro perversní individua. Pro nic jiného. Srovnávalo-li se to s naší povahou [...], osvětlilo se ihned jakmile jsme se stali samostatnými a vlády Vídně jsme se zbavili. Tu slavnostně jsme ihned prohlásili, že chceme navázati další život svůj na dobu – českobratrskou a Husa jsme ihned vyzvedli na nejvyššího národního světce. A národ s takovou historií a s takovým národním světce, že by potřeboval nevěstince? Jsem jist, že kdybychom mu nebyli zákonem svým nevěstince zrušili, žeby (sic!) nebyl býval sám dlouho strpěl, aby musil kolem nich chodit k pomníku Husovu.“¹²⁸*

Hnutí abolicionistů, o kterém bylo pojednáno výše, a jehož činnost můžeme zcela jistě pokládat za morální křížovou výpravu a jeho zakladatelku Josephine Butlerovou za ukázkovou morální podnikatelku, hrálo v přijetí tohoto zákona důležitou roli. Společenská hnutí jsou definována jako organizovaná snaha určitého množství lidí změnit některý z důležitých aspektů společnosti. Jejich hlavním cílem je dosáhnout legitimacy jejich názoru na určitý společenský problém. Tato hnutí odlišuje od zájmových skupin to, že se většinou skládají z jedinců bez přímého přístupu k tvůrcům pravidel, nebo legislativcům. Klíčové pro ně je získat pozornost médií, která mohou jejich cílům dodat legitimitu. Zaměřují se často na to, co sami vidí jako nejhorší aspekt problému, jako by tento aspekt byl společný pro všechny případy. Thompson uvádí příklad morální paniky rozpoutané okolo pornografie – ta se zaměřila exkluzivně na pornografii obsahující děti, nebo násilí, i když ve skutečnosti tato témata obsahuje jen malá část veškeré pornografie.¹²⁹

S naší morální panikou týkající se nevěstinců je to úplně stejné – zrodila se ve spojení se sociálním hnutím, konkrétně s abolicionisty, kteří se ale zaměřili pouze na nevěstince, které byly pouhou ‚kapkou v moři‘ prostituce, jak jsme viděli výše.

¹²⁶ BARTH, 1913, op. cit., s. 20.

¹²⁷ BARTH, 1913, op. cit., s. 21.

¹²⁸ ŠAMBERGER, 1926, op. cit., s. 373

¹²⁹ THOMPSON, 1998, op. cit., s. 16.

Můžeme už tedy s jistotou prohlásit že materiálním pramenem pro zákon č. 241/1922 Sb. byla morální křížová výprava. Jak jsme se ale mohli dočíst v kapitole 3.4.2 této diplomové práce, morální křížová výprava ještě ‚automaticky‘ neindikuje přítomnost morální paniky. Naše cesta pokračuje dále:

4.3.3 Nevěstince v zákonodárném procesu

V této podkapitole diplomové práce si analyzujeme relevantní pasáže důvodové zprávy, která byla členům Národního shromáždění předložena spolu s návrhem zákona.

Důvodová zpráva obsahuje rozsáhlé pojednání o historii prostituce, o právní úpravě prostituce v různých zemích světa atd. Také se hlásí k abolicionistickému hnutí a zmiňuje Josephine Bulterovou jako jeho zakladatelku a hlavní představitelku – tento fakt nám dokazuje, že morální křížová výprava sloužila jako materiální pramen práva.

Důvodová zpráva k zákonu vypočítává následující argumenty pro zrušení nevěstinců:

„Bordelování nevěstek šíří zhýralství a cynismus mezi mládeží, která by bez bordelů mohla mravní zkáza být valně ušetřena.“ Už mezi studenty středních škol byly pohlavní nemoci rozšířené, protože mnoho návštěvníků bylo mladších než 20 let. S tím souvisí také ustanovení o nápravě zpustlé mládeže. Znovu byl zopakován argument o tom, že nevěstince jsou místa „*perverzního ukájení pudu pohlavního a jsou vůbec vysokými školami pohlavních výstředností*“.¹³⁰

Dalším argumentem je argument o obchodování s lidmi, který jsme mohli zaznamenat už v knize z roku 1913: *„Návštěvníci bordelů touží po stále čerstvém zboží. Fluktuační mezí bordelovými nevěstkami je proto značná, je tu stálá výměna nevěstek. Bez bordelů klesl by obchod děvčaty na minimum. Poptávka po takovém zboží je ve všech zemích, kde bordely existují, velice živá. Velká část potřeby v Německu je kryta dovozem prostitutek z Čech a Moravy. Nejvíce děvčat potřebují však bordely americké, a tu to byly opět naše země, dále pak Uhry, Rumunsko, Halič i Rusko, které dodávaly a ještě nyní dodávají mnoho bílých otrokyň hlavně do jižní Ameriky (Argentina). Nyní je centrem obchodu s děvčaty Nový York, kde zámožtí kuplíři dobývají si podplácením dostatečně volnosti ve svých obchodech, rozhozených po celé Americe, ba zasahují i do Jižní Afriky a Asie.“*¹³¹ První dva argumenty jsme postřehli už v literatuře z roku 1913, o pravdivosti druhého bychom mohli polemizovat, vzhledem k tvrzením Goodeho a Bena-Yehudy, bohužel jsem však nenalezla relevantní pramen, který by jej potvrdil, nebo vyvrátil. První argument souvisí s dobovými polemikami o důsledcích

¹³⁰ Důvodová zpráva k zákonu 241/1922 Sb., [online], op. cit.

¹³¹ Důvodová zpráva, [online], op. cit.

sexuální zdrženlivosti a o škodlivosti onanie, která byla v jistých kruzích vnímána jako nemoc.¹³²

„Bordely usnadňují lenošivým a mravně porušeným děvčatům poslední, k prostituci vedoucí krok. Obyvatelka bordelu nemusí se starati o nic než o parádu, vše ostatní, zvláště byt a strava, jsou jí poskytovány bez namáhání.“¹³³

„Život v bordelu ovšem působí na děvčata zhoubně jak v ohledu morálním, tak i tělesném. Alkoholismus, který tu pravidlem patří k řemeslu, stálý pobyt v místnostech nevětráných, se vzduchem zkaženým kouřem doutníků, lenošný život beze všech ušlechtlejších vznětů, vyčerpání nedostatečným spánkem a excessy strhají v několika letech zdraví žen i velmi robustních. Ženy k tuberkulose inklinující jsou ztraceny neodvratně.“¹³⁴

„I po stránce hospodářské je nevěstka v bordelu ubohým tvorem bez práva – je pariou. Je v neustálé hmotné odvislosti od majitele bordelu. Vše, co se jí poskytuje, započítává se tak, že z dluhů nevychází, a už tím jí bývá znemožněna neb aspoň velmi ztížena případná změna zaměstnání. Je to moderní otroctví.“¹³⁵

„Nevěstky v bordelu musí se podati vždy a každému sebe odpornějšímu muži, jejich lidská důstojnost jest úplně zašlapána v prach. Mimo to jsou často sexuálně přemáhány. Není vzácností, že jedna prostitutka vystřídá za noc 10 mužů i více. Za války viděli jsme v Praze, že před bordely stály celé ‚fronty‘ vojáků. Neustálé střídání mužů u několika málo nevěstek způsobuje u bordelovaných daleko častější pohlavní choroby, nežli u volných. Také dřív onemocní. Podle petrohradské statistiky Sperkovy onemocní v bordelu přijící každá prostitutka během tří let, volná teprve během pěti let.“

„Následkem této velké promiskuity (vystřídání celých řad mužů u jedné nevěstky) zvyšuje se v bordelu nebezpečí pohlavních nákaz ve značné míře. Stačí v každém bordelu jediná nemocná prostitutka v infekčním stadiu, aby celá dlouhá řada mužů byla infikována. Tyto pak, nepodléhající při systému reglementačním zdravotní kontrole vůbec, šíří nákazu do nekonečna.“¹³⁶

Tyto argumenty nijak neodlišují „bordelovanou“ nevěstku od nevěstky pouliční – pouliční nevěstky rovněž často střídají zákazníky, alkoholismus rovněž bezpochyby nebyl pouze výsadou nevěstinců, a navíc, pokud si chtěly svým tělem vydělat na živobytí, moc na výběr také neměly. Domnívám se, že právě na tomto místě dochází k disproporcii, která je znakem morální paniky – nesmíme zapomenout na to, že důvodová zpráva hovoří o 121 ženách (tedy jen v Praze), oproti osmi až deseti

¹³² Knihu o škodlivosti onanie případný zájemce nalezne zde: <https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:e2473faa-6a68-11e3-ab2b-d485646517a0/@8&q=onanie&fq=dostupnost:%22public%22>

¹³³ Důvodová zpráva, [online], op. cit.

¹³⁴ Důvodová zpráva, [online], op. cit.

¹³⁵ Důvodová zpráva, [online], op. cit.

¹³⁶ Důvodová zpráva, [online], op. cit.

tisícům žen na stejně rozlehlém území, které vlastně provádějí úplně stejnou činnost, znepokojení nad činností malého množství prostitutek, versus žádné znepokojení nad úplně stejnou činností velkého počtu prostitutek. Za kterou tedy mohou být perzekvovány pouze v případě, že budí veřejné pohoršení apod. Zákon tedy prostituci nijak neomezil ani se o to nesnažil, pouze se ji snažil odklidit z očí spořádané veřejnosti a doufal, že ji učiní méně dostupnou, když zruší nevěstince.

Aplikujme si tedy nyní teorii morální paniky na poznatky, které jsme zatím získali. Pro shrnutí si znovu uvedeme proces konstrukce morální paniky, jenž lze zachytit ve třech následujících krocích:

- (1) *Označení původní události, která často přitahuje dramatické mediální pokrytí. Primární zájem se soustřeďuje na chování konkrétních jedinců i skupin a jeho důsledky ve vztahu ke zbytku společnosti*
- (2) *Postupně jsou do celého procesu zahrnuty i širší sociální souvislosti, Klíčovou roli hrají „strážci morálky“, kteří reprezentují jak laické, tak expertní vědění. Dochází k zesílení odporu vůči jedincům či skupinám, kteří byli označeni na nepřátele řádu a zákonnosti. Výsledkem je stereotypizace těchto jedinců jako deviantů, proti kterým je postaven typ lidového hrdiny, bránícího dobro proti zlu. Původní událost již tvoří jen „vrchol“ celé kauzy, jelikož dochází k širšímu spirálovému rozehrání celého střetu*
- (3) *Nakonec je iniciováno uplatnění širších kontrolních mechanismů, které ovšem musí být legitimovány minimální společenskou shodou na tom, že ohrožení označenou skupinou, respektive jejím chováním je reálné a vážné. To ovšem neznamená, že morální panika musí zasáhnout celou společnost, či její většinu.¹³⁷*

Touto původní událostí je v našem případě prudký vzrůst počtu nakažených pohlavními chorobami, z dostupných zdrojů jsem bohužel nedokázala zjistit, zda tento vzrůst vyústil v dramatické mediální pokrytí. Primární zájem zákonodárců se skutečně soustředil na chování konkrétních jedinců, kterými byly v našem případě tzv. bordelované nevěstky, které postavíme do role lidových d'áblů - ty měly pohlavní nemoci rozšiřovat - paniku, která ,kolem nich' vznikla, můžeme zařadit do středního a nejvyššího patra pyramidy společnosti, jelikož vyšla od tzv. zájmových skupin, mezi které patřilo abolicionistické hnutí.

Zapojení širších sociálních souvislostí vidíme ve stále se opakujících argumentech o tom, že nevěstince jsou vysoké školy perverzity, které kazí charakter mladých mužů. Zapojení strážců morálky zde rovněž vidíme úplně jasně, vystupují zde příznivci abolicionismu, jednoženství, pohlavní zdrženlivosti atd.

¹³⁷ VOLEK, 2000, op. cit., s. 111.

Uplatnění širších kontrolních mechanismů se, jak víme, odehrálo, když byly nevěstince oficiálně zrušeny zákonem o potírání pohlavních chorob.

4.4 Efektivita zákona

Efektivita zákona byla prakticky nulová, alespoň co se týče důsledků zrušení nevěstinců. Cílem zákona bylo co nejvíce ztížit mužům přístup k prostituci v duchu myšlenky „kdyby „rozjaření studenti a podnapilí otcové z venkova“ nenarazili při nočním putování na otevřený nevěstinec, šli by se jednoduše vyspat a neonemocněli by pohlavní chorobou.“¹³⁸

Prostituce se přesunula do barů, kaváren, vináren apod. „Byl-li dříve ve Velké Praze 21 veřejný dům se 104 prostitutkami, je jich tam dnes pod rouškou různých barů, vináren, zábavních lokálů na sto, či, jak tvrdí jeden z našich pramenů, na 140!“¹³⁹ Zrušením reglementace prostituce nepozbyla na objemu, ale na bezpečnosti tím, že byl zrušen dohled byť jen nad malou částí prostitutek.

Již v roce 1926 se objevují názory, že obavy z prostituce jsou přehnané, „vyvolané spíše senzací látky než vážnými důvody.“ Také že veškerý boj proti prostituci je nesmyslný, protože nikdy nebude úspěšný.¹⁴⁰ Tato indicie dává rovněž tušit morální panice, s odstupem pár let vidíme, že jak se náhle panika vzedmula, tak stejně náhle opadla.

Velké problémy také způsobilo právní vakuum, které panovalo od uzavření zákona do vydání prováděcích předpisů, když prováděcí předpisy vyšly, projevil se druhý problém: zákon stanovil státu povinnosti, na které ale nebyly vyčleněny finanční prostředky. Zákonná ustanovení o útulcích pro prostitutky, které by se chtěly vrátit k řádnému životu a o poučování mládeže o nebezpečí pohlavních chorob tak neměla žádný dopad na společnost.

Zákonná ustanovení, kterými jsme se zabývali, jsou ostatně platná dodnes; jak můžeme vidět na ulici v každém větším městě, nebo poblíž státních hranic, Josephine Butlerová svůj boj s nevěstinci prohrála.

¹³⁸ ŠAMBERGER, 1926, op. cit., s. 375

¹³⁹ ŠEBESTA In: LENDEROVÁ, 2002, op. cit., s. 56.

¹⁴⁰ PROCHÁZKA, Ladislav. *Zkušenosti s prostitučním zákonem* [online]. In: *Přítomnost*, 1926, roč. 3, č. 13, s. 198 – 200, [cit. 27. 3. 2018]. http://www.pritomnost.cz/archiv/cz/1926/1926_8_4.pdf

5 Závěr

Žijeme v postmoderní době plné podnětů. Svět se mění stále rychleji a rychleji a společnost může cítit ohrožení svého vlastního státu quo, pramenící z těchto změn. Pokud tento pocit ohrožení eskaluje v míře nepřiměřené skutečnému ohrožení, v některých z případů můžeme mluvit o morální panice.

Cílem teoretické části diplomové práce bylo pohlédnout na morální paniky v roli materiálních pramenů práva. V první kapitole jsme si představili stavební prvky morální paniky, kterými jsou znepokojení alespoň části společnosti nad určitým jevem, činem, osobou, nebo skupinou osob, nepřátelské chování k těmto osobám, společenský konsensus nad jejich nebezpečností, zveličování problému a prudký průběh, který jak náhle začíná, tak náhle končí. Původce znepokojení a ohrožovatele statu quo nazýváme lidovými d'ábly. Společnost k nim zaujme silně nepřátelský postoj, a snaží se je eliminovat. Začnou se ozývat hlasy, hlásající: „něco se proti tomu musí udělat, a musí se to udělat co nejdřív, jinak čelíme katastrofálním následkům“. Na základě společenského konsensu o nutnosti rychlého zásahu, který zabrání dalšímu „páchání zla“ se konformní společnost spojí k potlačení lidového d'ábla.

Morální panika postupem času buď zmizí beze stopy, nebo vyústí ve změnu norem, ať už právních, nebo společenských. Pokud dojde vlivem morální paniky ke změně v právním řádu, je přijat nový zákon, nebo se stávající mění k tomu, aby bojoval proti lidovému d'áblu, stává se morální panika materiálním pramenem práva.

První kapitola dále představila ‚originální‘ morální paniku pramenící z nepokojů mezi Mods a Rockery, dvěma subkulturami britské mládeže, která byla jako první popsána Stanleyem Cohenem, a ukázala vliv morálních panik na jednotlivé segmenty společnosti s důrazem na segment médií, jenž je pro morální paniky z mnoha důvodů důležitý – říkáme že média fungují jako katalyzátory morálních panik.

Tím, že kapitola ukázala vliv této specifické morální paniky na britské zákonodárce, si připravila půdu pro další část diplomové práce, která se věnovala morálním panikám v roli materiálních pramenů práva.

Zjistili jsme, že aby morální panika mohla být materiálním pramenem práva, musí apelovat na zákonodárce, kteří musí rovněž cítit ohrožení statu quo – k tomu, abychom ovlivnili zákonodárce a veřejné mínění vůbec, potřebujeme mít moc. Morální paniky vznikají v různých částech společnosti, kterou jsme si vyobrazili jako seskupení pyramid se třemi patry. V každém z pater pyramidy se nacházejí lidé, jejichž míra moci a vůbec přístup k ní je výrazně odlišný – k apelu na zákonodárce je nutno stát v pyramidě co možná nejvýš, nebo alespoň s vyššími patry spolupracovat.

Dále jsme si představili morální podnikatele, kteří iniciují morální křížové výpravy, prostřednictvím nichž se snaží vstítit svou vlastní vizi světa a řádu celé společnosti – jejich snem je to, aby se společnost chovala podle jejich mravního zákona, staví se do role reformátorů, nebo spasitelů. K tomu potřebují rovněž moc. Čím více moci získají, tím větší šanci na úspěch mají.

Jedna z morálních křížových výprav stála i za přijetím zákona č. 241/1922 Sb., o potlačování pohlavních nemocí, který mimo jiné zakázal zřizování a fungování nevěstinců. Právě tomuto zákonu a jeho ustanovením rušícím nevěstince se věnuje praktická část této diplomové práce. V ní jsme si chronologicky představili historické přístupy ke státní regulaci prostituce, tak jak byly v dějinách užívány – první byla prohibice, která prostituci zakazovala úplně, další byla reglementace, která měla za cíl nevěstky vybavit průkazy a pravidelně kontrolovat jejich zdraví. Oba tyto přístupy se ale ukázaly jako neefektivní.

Po první světové válce, s prudkým nárůstem počtu nakažených pohlavními chorobami, a s idejemi abolicionistů cirkulujícími společnostmi, dostalo několik členů Národního shromáždění pocit, že se „něco proti tomu musí udělat, a musí se to udělat co nejdřív, jinak čelíme katastrofálním následkům“. Navrhli tedy zákon o potlačování pohlavních nemocí. Jako hlavní příčinu této nákazy vnímali prostituci, ale zákon samotný prostituci nezakazoval, pouze se ji snažil „odklidit“ z míst, kde mohla působit veřejné pohoršení.

Jako lidového d'ábla si zákonodárci zvolili tzv. prostituci bordelovanou, ačkoli podle statistik takto na území Prahy působilo pouhých 121 prostitutek, oproti osmi až deseti tisícům prostitutek volných. Tato morální panika tedy nejspíš (nenalezla jsem důkazu o opaku) pocházela z horních dvou pater pyramidy – spojení zájmových skupin, jako byly nejrůznější společnosti a hnutí pro potírání pohlavních chorob, a lidé, stavějící se na „morální barikády“, mezi které patřil i samotný prezident Masaryk, přispěli k uzákonění zákazu nevěstinců.

Efektivita zákona byla nulová, prostituce se přesunula do jiných „podniků“ a spolehlivým prostředkem proti nákaze pohlavními chorobami se ukázaly až vědecké pokroky na poli medicíny. Ačkoli ustanovení o zákazu zřizování nevěstinců jsou kvůli zablokování právní úpravy *Úmluvou o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob* stále platnými, vidíme že se nedodržují ani v dnešní době.

Hypotézu, podle které byla morální panika materiálním pramenem práva při tvorbě zákona č. 241/1922 Sb., jsme doufám úspěšně potvrdili, a tím splnili vytyčený cíl diplomové práce. Pokud se některý z příštích badatelů vydá v mých stopách v nalézání morální paniky stojící za státem vynutitelným pravidlem chování, kterým je zákon; přeji mu mnoho úspěchů a doufám, že tato diplomová práce se mu stane inspirací.

Použité zdroje

Monografie

1. BADDELEY, Gavin. *Street Culture 50 Years of Subculture Style*. 1 ed. London: Plexus Publishing Limited, 2015. 192 s. ISBN 978-0-85965-877-5
2. BECKER, Howard S. *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. 1 ed. New York: Free Press, 1966. 179 s. ISBN 0-684-83635-5
3. COHEN, Stanley. *Folk Devils and Moral Panics*. 3 ed. Abingdon, Oxon: Routledge, 2011, 327 s. ISBN 0-203-82825-9
4. GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6. aktualiz. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 310 s. ISBN 978-80-7380-454-1
5. GOODE, Erich; BEN-YEHUDA, Nachman. *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. 2 ed. Chichester: Wiley-Blackwell, 2009, 309 s. ISBN 978-1-405-18934-7
6. LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola aneb prostituce za Rakouska i republiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2002, 220 s. ISBN 80-246-0379-9
7. THOMPSON, Kenneth. *Moral Panics*. 1 ed. London: Routledge, 1998, 165 s. ISBN 0-415-11977-4
8. URBANOVÁ, Martina. *Sociální kontrola a právo*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 125 s. ISBN 80-210-1947-6
9. VEČEŘA, Miloš. *Základy teorie práva: multimediální učební text*. 2., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 106 s. ISBN 978-80-210-4683-2.

Články

10. VOLEK, Jaromír. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. In: *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*, Sociální studia 5, Brno: Fakulta sociálních studií, 2000, s. 97-114. ISSN 1212-365X

Internetové zdroje

11. BARTH, Jaroslav. *O chorobách pohlavních* [online]. Praha: Nové kultury, 1913, 25 s. [cit. 26. 3. 2018]. Dostupné z Digitální knihovny Národní lékařské knihovny: <https://kramerius.med-vik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:MED00170100&q=barth&fq=dostupnost:%22public%22>
12. Důvodová zpráva k zákonu č. 241/1922 Sb. [online]. Parlament České republiky, Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925 [cit.

28. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0764_01.htm
13. HAMZA, František. *Úvahy o sociální péči zdravotní* [online]. Praha: Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, 1921, 179 s. [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné z Digitální knihovny Národní lékařské knihovny: https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:MED00107763&q=hamza&fq=dostupnost:%22public%22#monograph-page_uuid:e4fe9f38-6a40-11e3-ab2b-d485646517a0
 14. Interpelace poslanců Fr. Zeminové, L. Landové-Štychové, L. Pechmanové a spol. na vládu stran vydání zákona k potírání prostituce a léčení nakažlivých chorob pohlavních; Tisk 642 [online]. Parlament České republiky, Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925 [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0642_00.htm
 15. KOČÍ, Petr; ZLATKOVSKÝ, Michal. Žebříček českých neověřených článků: dezinformační texty mají nad pravdivými navrch [online]. *Český rozhlas*, 2016 [cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z: <https://interaktivni.rozhlas.cz/dezinformace/>
 16. Návrh členů Národního shromáždění F. Zeminové, Landové-Štychové a soudruhů, aby byly zrušeny veřejné prostituční domy, aby byla přísně oboustranně stíhána prostituce tajná a aby bylo zavedeno povinné hlášení a léčení pohlavní nákazy; Tisk 1638 [online]. Parlament České republiky, Národní shromáždění republiky Československé 1918–1920 [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1638_00.htm
 17. Odpověď ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy na interpelaci poslanců Fr. Zeminové, L. Landové-Štychové, L. Pechmanové a spol. (tisk 642) o vydání zákona k potírání prostituce a léčení nakažlivých chorob pohlavních [online]. Parlament České republiky, Národní shromáždění republiky Československé 1920–1925 [cit. 28. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0905_00.htm
 18. PROCHÁZKA, Ladislav. *Zkušenosti s prostitučním zákonem* [online]. In: *Přítomnost*, 1926, roč. 3, č. 13, s. 198–200, [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.pritomnost.cz/archiv/cz/1926/1926_8_4.pdf
 19. Sněmovní tisk 115/0, část č. 1/3, Návrh zákona o regulaci prostituce [online]. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2013–2017 [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=91716>
 20. Sněmovní tisk 115/1, část č. 1/2, Stanovisko vlády k tisku 115/0 [online]. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2013–2017 [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=93073>
 21. ŠAMBERGER, František. *Náš zákon o potírání chorob pohlavních* [online]. In: *Časopis lékařů českých*, 1926, roč. 65, č. 10, s. 369–376, [cit. 27. 3. 2018].

- Dostupné z Digitální knihovny Národní lékařské knihovny: <https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:27620e59-9d9a-11e5-b62c-d485646517a0&q=prostitute&fq=dostupnost:%22public%22#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page+uuid:27620e58-9d9a-11e5-b62c-d485646517a0>
22. Zákon o potírání pohlavních nemocí, vládní nařízení, jímž se zákon provádí a výnosy Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy [online]. Praha: Tiskem Státní tiskárny, 1930, 96 s. [cit. 30. 3. 2018]. Dostupné z Digitální knihovny Národní lékařské knihovny: <https://kramerius.medvik.cz/search/i.jsp?pid=uuid:4db8c590-6a41-11e3-ab2b-d485646517a0/@43&q=241/1922%20Sb.&fq=dostupnost:%22public%22#monograph-page+uuid:4cb02f2d-6a41-11e3-ab2b-d485646517a0>

Právní předpisy

Zákony

23. Zákon č. 241/1922 Sb. o potírání pohlavních chorob. In: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 25. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgizf6mrugewta>

Mezinárodní smlouvy

24. Úmluva o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit. 25. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/25015/1/2>

